

Sumcow Bijacy

1800  
1800



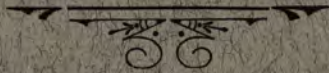
Н. Ф. Сумцовъ.

# ДІЯЧІ

## УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ.

---

(З XIX т. Сборника Харьковского Историко-Филологического  
Общества въ память проф. Е. К. Рѣдина).



ХАРЬКІВ.

Друкарня „Печатне Діло“, Конторська, Клещовський, № 3.  
1910.





Н. Ф. Сумцовъ.

Діячі українського фольклору.

# ДІЯЧІ

УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ.



INSTYTUT  
BADAŃ LITERACKICH PAN  
BIBLIOTEKA  
00-330 Warszawa, ul. Nowy Swiat 77  
Tel. 26-68-63

ХАРЬКІВ.

Друкарня „Печатне Діло“, Конторська, Клещовській, № 3.  
1910.



W. G. Gynost.

IPPI



УКРАЇНСЬКОГО ФОРКЛОУ



Wydawnictwo  
Książki i Sztuka  
Warszawa

Wydawnictwo  
Książki i Sztuka  
Warszawa

18.091

## Діячі українського фольклора.

. . . хто сіє у народі  
Зерно найкраще на землі—  
Зерно любови, братерства, згоди  
В громаді, в хаті і в сім'ї.  
. . . хто істини святої  
Ждає, алче мов їди,  
Мов подорожний в літню спеку  
Ждає криничної води.

Кониский.

### О г л я д.

1) Калиновський, 2) Доленіа-Ходаковський, 3) Цертелєв, 4) Лукашевич, 5) Максимович, 6) Пассек. 7) Метлинський, 8) Терешенко, 9) Шейкоєвський, 10) Марцинковський-Новосельський, 11) Закревський, 12) Костомаров, 13) Гоголь, 14) Куліш, 15) Маркевич, 16) Рудченко 17) Номис, 18) Чубинський, 19) Головацький, 20) Руликовський, 21) Кольберг, 22) Свідницький, 23) Потебля, 24) Антонович, 25) Драгоманов, 26) Житецький, 27) Франко, 28) Гнатюк, 29) Манжура, 30) Грінченко, 31) Милорадович, 32) Евартицький, 33) Новицький, 34) Горленко, 35) Перети, 36) Сперанський, 37) Нейман, 38) Яшуржинський, 39) Іванов (Петро), 41) Іванов (Василь), 41) Данилов, 42) Мартинович, 43) Лисенко, 44) Вовк, 45) Маличка, 46) Дочаницький, 47) Кузєла, 48 -49) Ефименко, Петро і Олександра, 50) Ястребов, 51) Дикарев, 52) Яворський, 53) Василенко, 54) Бабенко, 55) Коперницький, 56) Косач, 57) Литвинова, 58) Мошинська, 59) Рукососька, 60) Янчук, 61) Коробка, 62) Чернявські, 63) Русов, 64) Ржегорж, 65) Поповський, 66) Подберезський. 67) Роздольський, 68) Шухевич, 69) Колєсса (Филарет), 70—71) Грушевські брати Михайло й Олександр, 72) Кайндл, 73) Науменко, 74) Пипин, 75) Крижський, 76) Халанський, 77) Сумиов.

1. *Калиновський*. В 1776 р. в Петербурзі вийшло «Описаніє свадебныхъ украинскихъ простонародныхъ обрядовъ въ Малой Россіи и въ Слободской Украинской губерніи такожъ и въ великороссійскихъ слободахъ, населенныхъ малороссіянами, сочиненное Григоріємъ Калиновскимъ, армейскихъ пѣхотныхъ полковъ, состоящихъ въ украинской дивизіи, прапорщикомъ». Під цим надто довгим заголовком криється невеличке описання українського весілля; зроблено воно просто, досить докладно і розумно, з додатком в кінці реєстрика, що коштувало весілля того часу. Цю цікаву стару книжечку було передруковано двічі — Калачовим в його «Архиві» і мною пізнійш в «Харьк. Сборникъ» 1889 р. ч. III з коротенькою передмовою <sup>1)</sup>. «Описаніє» Калиновського перша розвідка по українському фольклору. Мабуть, Калиновський для свого часу був дуже розумний чоловік, що звернув увагу на українське весілля і описав його просто і ясно. Нажаль він зовсім занехтував піснями, не дав ні одвісенької. Весільні звичаї в «Опи-

<sup>1)</sup> *Калиновский*, Харьк. Сборн., прилож. къ Харьк. Календарю, 1889 г.



су» Калиновського здебільша такі ж, які й тепер уживають по селах; але є трохи і таких, що більш вже не існують, напр., звичай світилки держать в руці козацьку шаблю, з восковою свічкою трійчаткою на версі, запалювання вогнища при проїзді молодої. Цікаві описання одяжи молодих і весільні грошові втрати, напр., на горілку 12 карбованців, а попові, дякові і панамареві за вінчання усім вкупі 1 карб. 50 коп.

Праця Калиновського одчиня новий шлях фольклора, по якому пішли вже вчені XIX віка, одні видаючи збірки пісень, казок, звичаїв і т. ин, другі працюючи над їх дослідями в стосунках з ріжними сторонами народного життя.

2. *Доленга-Ходаковський*, він же Адам Чарноцький, належить до найстаріших україно-польських фольклористів і має право на ймення піонера української етнографії. Родився він в 1784 р. в Минській губ. За те, що Чарноцький хотів піти в польське військо, його оддали в москалі і заслали в Сибир. Чарноцький втік, прийняв нове ймення Доленга-Ходаковського і під таким йменням вештався по Галичині, Україні і Московщині, збираючи старі пам'ятники і народні пісні. Подорож була його життям, і весь свій вік він промандрував, як учений розвідач, археолог і етнограф. Помер він в 1825 р. в Тверській губ., будучи управителем маєтности якогось пана. Діяльність і здобудки Х. мали чималий вплив. Вацлав Залеський лічив его за найкращого записувача народних пісень. Максимович стояв до нього в тісних відносинах і багато користовався его рукописами. Митроп. Євгеній листувався з ним про всякі археологічні справи. Народні пісні Х. збирав найбільш до 1817 р., а після гаряче працював по археології. Після смерти Х. зосталось декілька надрукованих статей по історії і купа етнографічного матеріалу, найбільш українських обрядових і весільних пісень. Ходаковський зібрав до 2000 пісень, але вони не побачили світа. Недавно їх знайшов Доманицький в пацері. Історичних пісень біля 60, з них п'ять нових, незаних раніш в літературі, а то все варіанти пісень про Морозенка, про Гонту, про Харька, про Хмельницького, про Байду. Повного видання записів Х. не було; деякі частини було надруковано в «Истор. цѣсняхъ» Ант. і Драг., в «Матер. до укр. рус. етнологі» Хв. Вовка і в «Кіевск. Стар.» 1904 р. <sup>1)</sup>

3. *Кн. Цертелєв*. З першим початком студіювання української народної слаvesности злучено ймення города Харькова. Одною з перших ластівок в цім напрямі був колишній харківський урядовець князь Цертелєв, людина молода, талановита і прихильна до рідного краю. В 1819 р.

<sup>1)</sup> Доманицький, в Зап. Наук. товар. Шевч. 1905 III, 1—41.



він видав у Петербурзі невеличку (на 64 стор.) книжечку «Опыт собранія старинныхъ малорусскихъ пѣсней», в котрім вєславив «поетическій геній малорусскаго народа и чистую нравственность, какъ единственное наследіе, удрѣлѣвшее отъ жадности сосѣднихъ народовъ». Цертелев голосно заявив, що «нарѣчіє малорусское не менѣе другихъ языковъ способно къ поэзіи», а пізнійш, в 1824 р., в «Сѣверномъ Архивѣ» він писав, що «ни одно, можетъ быть, изъ нарѣчій языка славянскаго не имѣетъ столько разнообразныхъ прелестныхъ стихотвореній, какъ нарѣчіє малороссійское» <sup>1)</sup>. В книжку кв. Цертелева ввійшло десять дум і маленький словарик. Хоч деякі погляди Цертелева на значіння народної поезії і мови хибні і видавець був більш з ділетантів, ніж людиною науки, але ж для першого разу почин був добрий і пам'ять Цертелева заслужує пошани.

4. *Лукашевич* в 1836 р. видав збірник «Малороссійскія и червоно-русскія народныя пѣсни». Перші було зібрано Лукашевичем, другі взято ім з ранійших галицьких збірників. В першій відділі знайшла собі місце дуже цінна дума про Самійла Кішку. Книжечка на 170 стор. була одним з перших виданнів по українській етнографії. В передмові Лукашевич скаржитья, що українська народна поезія зника, що буцім пісні вже на Україні померли. Збірник був в старі часи досить докладний і ім багацько вчених користувались. Самий же видавець незабаром здався з глузду і почав писать ріжні чудернацькі і нікчемні квазі-філологічні книжки. Помер Лукашевич дуже старим і зовсім божевільним в 1887 р.

5. *Максимович*, видатний український вчений, родився в 1804 р. в Полтавщині, був профессором попереду в московськїм, далі в київськїм університеті, помер він в 1873 р. Максимович добре знав українську історію і мову і щиро працював для їх розвою. Їго наукові філологічні листи до Погодина мали велику вагу для української національної свідомости і для вяснення характерних прикмет української мови. Їго розвідки про стару письменність, про початки друкарень, про книжну старовину, єго історичні праці про козаків, були дуже користні для науки <sup>2)</sup>. Особливо велику вагу має єго збірник народних пісень, певно три збірники, бо при трех виданнях 1827, 1834 і 1849 р., кожний раз збірник збільшався і робився все кращим. Збірник Максимовича зробив велике вражіння як на українських, так і на російських письменників і поетів, на Пушкіна, на Гоголя. На думку Драгоманова, Марія Кочубєївна в «Полтаві» одна з перших жіночих особ, нав'яна жіночими українськими піснями <sup>3)</sup>.

<sup>1)</sup> Пыпинъ, Ист. руск. этногр. III, 14.

<sup>2)</sup> А. Грушевскій, въ Извѣст. И. Акад. Н., 1906, I.

<sup>3)</sup> Драгоманов, Розвідка, I, 56.



Перше видання на 249 стор. мало 126 пісень, з котрих було 3 думи. Книжки, числом 4, вийшли з цікавою передмовою, де Максимович подав розумні думки про побутове і історичне значіння пісень, про те, чим найбільш відрізняються пісні українські од великоруських і про символіку пісень. Після цього видання Максимович гаряче заходився коло збирання нових матеріалів, в чім йому допомагали славний письменник Гоголь, Срезневський, Бодянський; окрім того Максимович роздобув багато пісень, зібраних Ходаковським, і врешті задумав видать новий збірник, для якого, як він казав, придбав до 2<sup>1/2</sup> тисяч пісень. Збірник мав вийти в 4 частинах, але в 1834 р. вийшла тільки одна перша частина «Українські народні пісні», в яку здебільша увійшли думи. Останні три частини не виходили. В 1849 р. вийшло нове видання, розраховане вже на 6 частин, але теж стало на першій, де нашли собі місце вже 20 дум та історичних пісень. В одміну од попередніх цей збірник Максимович назвав «Сборникъ украинскихъ пѣсенъ». Окрім дум в цім виданні є коротенький відділ пісень колискових. В примітках знаходяться історичні і словарні пояснення.

Хоч Максимович був патріотом трохи казенного російського стиля і завжди був у зносінах із славянофилами офіціального напрямку, напр. Погодиним і Шевиревим, але він добре знав українську мову і багато зробив для знайомости з українським людом. З инших його праць по українській етнографії дуже користними зьявляються невеличка стаття про Харькя і ті пісні, що про него співають, і не дуже великий, але досить цікавий збірничок «Дни и мѣсяцы украинскаго селянина» (1856 р.).

Деякі праці Максимовича до цього часу не загубили свого наукового і почасти політичного значіння, хоч політик він був і не дуже вдатний. В листі до відомого професора, щирого українця Бодянського Максимович якось-то висловився: «піднімаю корогву за нашу мову, за нашу землю мати», і ось ця корогва і прикрива зараз найбільш его ймення од забуття <sup>1)</sup>.

6. *Пассек (Владим.)*, род. 1808, † 1842 р., мав бути професором харківського університету, та зносини з висланцем Герпеном йому пошкодили, і він — людина освічена і прихильна до України — почав видавати «Очерки Россіи», невеличкі книжки, де дав збірку веснянок (Оч. Р. 1840, V), українських розмивок при родинах (II), Різдва і Меланки (III), опис села Каплунівки ахтирського пол. (ib). Після его смерти в «Литер. Сборникѣ» була надрукована его стаття «Малороссій-

<sup>1)</sup> Найбільші ст. про М., окрім згаданої вище Ол. Грушевського, ще Пипина в «Ист. ус. этногр.» III и Огоновского в «Зорі» 1893 р., 235, 258, 296.



ская свадьба». Гарна біографія Пассека в «Харьк. Сборн.», 1 (Прилож. до «Харьк. Календаря» 1887).

7. *Метлинський* родився в 1814 р. в Гадячі, вчився в повітовій гадяцькій школі під проводом українського письменника Макаровського, потім в гімназії і університеті в Харькові під впливом другого українського письменника того часу Гулака-Артемовського. Згодом він був у Харькові професором по кафедрі історії русскої мови і словесности, в 1858 р. вийшов в одставку, од усіх одслонився, перебравсь в Крим і тутечки вмер в 1870 р. Для рідного краю він працював з 1839 р., коли видав «Думки і пісні», до 1854 р., коли вийшов єго дуже гарний збірник «Народныя южнорусскія пѣсни». На власних своїх поезіях він підписувався Амвросій Могила, мабуть з-за того, що дивився на себе як на поета української старини, за котрою жалкував і з сумом приглядався до руйни колишньої слави народної. Сумний тон єго поезій був відгуком як єго меланхоличного настрою, так і туги єго од гіркого становища українського народа і єго мови. В передмові до одної з своїх праць М. висловив галку, що «українська мова зо дня на день забувається і мовкне, та прийде час, що забудеться і умовкне і слови її може тільки в сумних піснях долетять до потомства». В поезії «Рідна мова» М. каже:

Рідна мова, рідна мова!

Мов замер без тебе я!

Тільки вчую рідне слово,

Обізвалась мов сімьа<sup>1)</sup>.

Один з учнів Метлинського в своїх споминах каже, що двері єго хати завсігди були одчинені для студентів і взагалі мабуть ніколи не зачинялись, бо він дуже близько стояв до своїх слухачів, особливо для тих, хто любив Україну і кохався в її піснях. Кобзарі та бандуристи були звичайними єго гостями<sup>2)</sup>. В передмові до «Народ. южнор. пѣсень» М. писав: «Живое народное слово, исполненное прадѣдовскихъ поученій, долголѣтней богатой житейской опытности, хранитель древнихъ преданій, памятникъ древнихъ событий, сокровище слезъ и радостей, живеть и растеть по домамъ и по путямъ, на поляхъ и на рѣкахъ, какъ горе и счастье, какъ печаль и радость. Оно близко духу и сердцу народа и благотворно для єго нравовъ».

Єго збірник українських народних пісень довго був найкращим, лагідно злаштованим і ріжноманітним по змісту<sup>3)</sup>.

<sup>1)</sup> *Метлинський*, Твори, Льв. 1906, 41.

<sup>2)</sup> *Де-Пуле*, въ «Вѣстн. Европы» 1874, I, 103.

<sup>3)</sup> Доклад. див. в моїй праці в «Извѣст. Акад. Наукъ» 1904, 3.



За часів Метлинського народна поезія ще мало була знана. Метлинський в деяких своїх поглядах на її початок і значіння помилявся, прип., коли висловився, що самі співиці були геніями творчости і буцім одні до зачатку письменности з глибини своєї душі висловили почування і думки, а інші були тільки людьми пасивними, що хоронили та передавали другим твори геніїв. Пізнійш Пипин вказав на недоладність цієї гадки, бо народна маса грала не тільки пасивну ролю в творенні поезії; в історичних течіях поезія змінювалась; иноді замість старих творів зъявлялись нові, які звичайними людьми прилажувались до старих пісень і казок. Поділ пісень у Метлинського трохи заплутаний і недоладний. Трапляються подекуди пісні штучні. Але усі ці помилки були для того часу нікчемні, і велика була заслуга збірача. Тогочасні письменники і вчені, особливо Срезневський, дуже ухвально збірник Метлинського; півнійш Пипин одвів йому одно з визначних місць в українській етнографії. Потебня дуже їм користовався. Він каже, що на збірнику Метлинського вивчився придивлятися до народної поезії. Відома річ, що ця добра наука пішла йому в руку.

8. *Терещенко* (1806—1865), археолог і етнограф, в 1848 р. видав просторий опис народних звичаїв в 7 томах «Быть русскаго народа»; між иншим тут є чимало українських звичаїв і пісень, напр., декотрі історичні пісні (в 1 т.) весільні звичаї (II), похоронні (III, IV), грашки і гаївки (III), різдвяні (VII). Простора рецензія в «Собр. сочина Кавелина», IV т.

9. *Шейковський*, маловідомий український етнограф, автор невеличких збірників, котрими користувались часто, «О похоронахъ въ Подольской губ.» (Кіев. Телегр., 1860, №№ 24—26), «Быть Подолянъ» 1860, ч. I—II (казки, гаївки, похор.), «Опытъ южнорусскаго Словаря» 1861 А.—Б. (невеличка цікава книжка з піснями і прислів'ями), «Привѣтствія и поздравленія у подолянъ» (Кіев. Курьеръ, 1862, №№ 5 і 8). Очевидно, Ш. любив рідну країну і що сили працював на новій тоді ниві українознавства.

10. *Марцинковський* (1823—1880), дуже прихильний до українців польський етнограф, писав під псевдонимом Nowosielski. В 1857 р. він видав простору книжку «Lud ukraiński», з казками і звичаями українського народа. Розкидані в книжці деякі гадки автора про мифи не мають наукової ваги. Досить цікавих етнографичних вказівок маємо і в ранійшій праці М.—Nowosielski, stepy, morze i góry 1854 (про купалу, розигри, коляди і ин.). М.—Н. належать ще «Легенды и повѣрья укр.



народа» (Кіев. Телегр., 1860, №№ 75—77) і про рахманський Великдень (Dziennik Warszawski, 1854, №№ 33—35).

11. *Закревський*, з старих етнографів, людина мало відома і мало признана при житті. Щирий українець, він жив і працював далеко в Ревелі, в самотині. Їго знаття народа не було глибоким і ґрунтовним, але все ж таки деякі єго праці мали важне значіння. В 1860 р. Закревський видав «Старосвітській бандуриста» і «Малоросійскія пословицы», два невеличких збірники, з трохи мішаним змістом. Головна заслуга Закревського «Словарь малоросійскихъ идіомовъ». Він займа в «Стар. банд.» найбільшу єго часть, сторінки 245—615. Хоч деякі письменники того часу, особливо П. Ефименко в «Основі», однесли дуже ворожо до цього Словаря, а Ефименко, мовляв, з несправедливою суворістю, Словарь був для українців добрим здобудком по досить багатому змісту, по деяким історичним вказівкам, нарешті по своїй закінченості, бо обійма усі букви алфавиту. При усіх хобах і помилках, на книжці лежить печать дуже прихильних відносин автора до рідного краю, і через те і книжку, і самого занедбаного автора можна і досі помянуть з подякою. Пичин висловився, що Закревський зложив свій словарь в старомоднім стилі без знайомості з науковою філологічною методою, але у єго було практичне знання і здоровий змісл<sup>1)</sup>. Ще прихильніш одзивається Огоновський, що український лексикограф скаже Закревському спасибі за єго велику працю<sup>2)</sup>.

12. *Костомаров*, славетний російський і український історик, перший здався на ту думку, що історія не повинна бути тільки панською наукою і величать великих панів, а що вона мусить бути історією народа, головніш простого, який заробляє хліб. Род. К. в 1817 р., учився в Харківськім університеті, був профессором в Ківі і в Петербурзі, але рано в 1862 р. покинув службу і до самої смерті в 1885 р. працював самотно. Костомаров добре знав українську мову і писав нею поезії під псевдонимом Іеремія Галка, зібрав народні пісні і взагалі завжди дуже цікавився українською народною словесністю, як бачимо вже з єго диссертації 1843 р. «Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи». Науменко каже, що ця праця Костомарова була першою науково-етнографичною працею і досі не загубила ваги<sup>3)</sup>. В книжці багато українських пісень, здебільша нових для того часу.

1) Пичин, Ист. рус. этногр. III, 346.

2) Огоновскій, Ист. литер. руск., в Зорі 1894, № 6.

3) Науменко, в Кіевск. Стар., 1885, V, 41.



Костомаров був одночасно збірачем і працевитим ученим. Хоч він і не видав ні одного збірника окремо, але він зібрав багато пісень і передав їх здебільша в величезні «Труди» Чубинського. В III, IV і V томах цього збірника налічують до 500 пісень у записі Костомарова. Як добра бжолка, він додав багато меду до цього великого українського вуля. Деякі думи, записані в молоді годи в Харькові, Костомаров скористовав у власних пізніших працях про українське козацтво, як воно відбилось в піснях <sup>1)</sup>).

Костомаров часто вертався до своїх молодих літературних любовців, до тих тем, котрих торкався в дисертації 1843 р., котрим спочував у статях в «Основи» 1860—1862 років. В 1872 р. він почав друкувати в московськiм журналі «Бесѣда» свою працю «Историческое значение южнорусскаго народнаго пѣсеннаго творчества», продовжив її в «Русской Мысли» 1880 і 1883 років в «Исторіи казачества въ памятникахъ южнорусскаго народнаго пѣсеннаго творчества», а після ёго смерті в «Литературномъ наслѣдіи Н. И. Костомарова» 1890 р. надрукована стаття «Семейный бытъ въ произведеніяхъ южнорусскаго народнаго пѣсеннаго творчества». Характер праць описательний, без критичного дослiду. Трапляються нові авторські записи.

Драгоманов висловився, що Костомаров своїми працями про український народ заложив міцну підвалину для розвою українознавства своїми полемичними статтями против поляків і великоросів, підкрепив українську національну справу, і особливо статтями про дві руські народности і старий федералізм Костомаров зміцнів думку про самостійність усіх славянських народів <sup>2)</sup>).

13. *Гоголь*, славнозвісний письменник, кохався в рідних українських піснях, пильно їх збирав і надавав їм велику вагу. «Моя радість, життя моя—пѣсни! Какъ я васъ люблю» писав він в листі до одного свого приятеля. Зібрав він чималу купу пісень; вони лежали в рукопису занадто довго, і тільки торік (1909) Академія Наук видала їх окремою книжкою значного розміру; тут багато пісень весільних, е колядки, пісні колискові. Взагалі Гоголь цікавився українським фольклором і мав гарну свідомість з цього боку. Про Гоголя, як етнографа, є досить простора новочасна наукова розвідка Соколова в «Этногр. Обзор.» 1909, № 2.

<sup>1)</sup> Горленко, в Київск. Стар. 1886, I, 118.

<sup>2)</sup> Драгоманов, Громада, II, 241. Н. И. Костомаров, як етнограф, розвідка Науменка в Київск. Стар. 1885, V.



14. *Куліш* в 50 роках видав дуже користну для української етнографії книжку «Записки Южной Руси». В 1856 р. вийшов перший том, в 1857 р.—другий, а третій застряв по цензурній перешкоді і ёго було видано вже далеко пізнійш в «Чтеніяхъ моск. общ. ист. и древн. рос.» В «Записках» Куліша є думи, перекази, казки, життєписи кобзарів і лірників, авторські розвідки, статі деяких російських і польських вчених. Книга зробила велике вражіння і була ухвалена за багатий зміст і особливо за яскраву одголосність народного життя. Вже Шевченко і Потебня читали її залюбки через те, що тамечки знаходили не тільки надзвичайно гарні твори народного слова, але знакомились з тими старцями, що їх зберегли, що оповідали казки і співали думи. Відносячись до люду з великою прихильністю, Куліш зазначив, які народ має великі скарби дум і почувань, котрих українська суспільність не вміла досить оцінить і зберегти. «Мене займав, каже Куліш, поетичний бік життя народа. Я бажав схопити драму, що з малими перервами відгравав цілий український народ. Мені хотілось побачити сільський побут в лоні природи і на ґрунті історії... Етнографія зливалась для мене в одну науку з історією, а історія розкривалась в своїх етнографічних наслідках».... Помічаючи зніщення народної словесности, Куліш причиною того лічив змагання нової цивілізації і схилився на таку думку, що буцім то «ми і народ одно і те саме, але тільки він своєю поезією зьявляє перший період культури, а ми початок нової, висшої». По думці Куліша, нові українські письменники «зьявляють тільки ширші змагання культурні». З цією думкою не можна згодитись. Вже Пипин зовсім ґрунтовно зазначив, що народній творчості шкодять не стільки змагання нової цивілізації, як змагання державної централізації, яка зовсім одпиха народ од самостійного життя, і таким чином при державній централізації нові культурні змагання зостаються для українців недоступними <sup>1)</sup>. Потебня теж скося подивився на похвалку Куліша. Дома на паперці він записав— «та хиба завжди виспі кляси берут у народа найкращі рісі ёго життя і слова? хиба ми, це б то українська інтелігенція завжди дужі духом народа? Хиба народ завжди возрождається і має свое продовження в житті освіченої суспільности? Хиба завжди «ми» і «народ» одно і те ж саме, з повищенням «ми» чи завжди ми робимся більш чулими і тямущими?» Очевидячки, питання не на користь кулішевої думки.

Одночасно Петебня згадав поезію Полонського:

Нѣтъ правды безъ любви къ природѣ,

Любви къ природѣ нѣтъ безъ чувства красоты,

<sup>1)</sup> Пипинъ, Ист. рус. этногр. III 196.



Къ познанью иѣтъ пути намъ безъ пути къ свободѣ,  
Труда—безъ творческой мечты.

Иначе сказать, де нема любви—там нема волі і творчисти, а без-них не може бути переходу низших зъявищ в висші в думках і в житті.

«Промедшее невозвратно, каже Потебня; но сердечное отношеніе къ нему даетъ урокъ для будущаго, и урокъ этотъ гласить: не убій!»<sup>1)</sup>

15. *Маркевич* (1804—1860), відомий як історик України («Исторія Малороссіи», в 5 т.), працював теж по етнографії. Талановитий музикант, він цікавився народними мелодіями, в 1831 р. видав «Українскія мелодіи», в 1840 р. «Народные украинскіе напѣвы, положенные на фортепіано». До етнографії більш торкається книжка «Обычаи, повѣрья, кухня и напитки малороссіянъ», яку М. видав в самім кінці свого життя і котра, хоч трохи і хаотична по змісту, все ж свідчить, що М. приглядався до народного побуту, і деякі ёго фольклорні записи досі заховали вагу, особливо записана ім цікава інтермедія. Коротенькі, але дуже тепло та гарно написані спомини Макарова про Маркевича, про не́го, як освічену, веселу людину, про життя ёго на селі (він був заможний пан) надруковано в Основі, 1861 І.

16. *Рудченко* род. в 1845 р. в Миргороді, пройшов повітову школу, був співробітником деяких часописів, на службі державній був «по крестьянскимъ дѣламъ» при Київськім генерал-губернаторі, потім управляющим казённою палатою в Витебську і в Херсоні. Помер Р. в 1905 р. Ёго біографія в «Україні» 1907 р. Рудченкові належить два збірники «Народныя южнорусскія сказки» 1869 р., в 2 ч.,—усего 137 казок, здебільша ніле дотіль недрукованихі, і «Чумацкія народныя пѣсни» 1874 р. з гарною розвідкою «Чумаки въ народныхъ пѣсняхъ». Ця праця і досі має ціну, як найкраща по чумацтву розвідка.

17. *Симон* вславився добрим виданням українських приказок. Книжка вийшла під анаграмою Номис. Симон або Симонов з старого козацького роду родився в 1823 р., скінчив науку в київськім університеті, учителював в гимназіях ніжинській і неміровській, був директором лубенської гимназії, головою мірового з'їзду, якій час головою лубенської земської управи; останні годи провів в Лубенщині в своїм хуторі. В 1861 р. в янв. книжці «Основи» Номис дав докладний етнографічний нарис «Різдвяні святки». Головна праця Н., досі користна, «Українськи приказки, прислівья і таке инше» вийшла в 1864 р. В книжку ввійшло багато старих надрукованих збірничків і ще більш но-

<sup>1)</sup> *Потебня*, Изъ Запис. по теоріи словесн. 128—138.



вого матеріалу, зібраного Білозерським, Кониським і здебільша Опанасом Марковичем. Усіх приказок у Номиса 14,—339 і 505 загадок—числа величезні. Книжка вийшла тим більш корисною для читачів, що Номис розбив приказки розумно на одділи по змісту і в кінці влаштував гарний показчик. Через те у Номиса легко орієнтуватись. При деяких приказках наведено казки і анекдоти, що до них торкаються.

18. *Чубинський* р. в 1839 р. в Боряшполі Переяславського повіта, пройшов правничий факультет Петербургського університету, працював для просвіти краю в Києві, за що і попав на заслання в Пинегу, потім в Архангельськ, де служив при губернаторі до свого визволення в 1869 р. В цім році він переїхав в Петербург і незабаром його було послано географічним товариством для зібрання етнографічних матеріалів в правобережну Україну. Експедиція Чубинського вийшла надзвичайно корисною для науки і особливо для українознавства. Молода сила і жвавість Чубинського помогли, що він зробив надзвичайно багато. На протязі 2 років (1869 і 1870 р.) він обїхав багато міст, укладав програми, гуртовав молоді сили для корисної загальної праці, спонукав до роботи, і таким чином в два роки зібрав такий величезний матеріал, який не могли раніш зібрати цілі наукові товариства за багато літ. Повернувшись до Києва, Чубинський почав працювати при Південно-Західнім Одділі Географічного товариства, яке дуже гаряче взялось за українознавство у всіх його галузях і за те швидко було заборонено і закрито урядом, під впливом ворогів українського народу, найбільше Юзефовича. За короткі часи свого життя Київське етнографічне товариство спромоглося тільки на два томи «Записок» (1873 і 1874 р.), в яких уміщено декілька цінних статів Чубинського, Драгоманова, Русова і Лисенка. Недоброхить Чубинський перебрався в Петербург, де тяжко занедужав; звідти вернувся на Україну і тутечки помер в 1884 р. Небїжчик визначувався великою енергією і хистю до невсипущої праці. Людина жива, пряма, з українським гумором, він зумів і сам добре працювати на користь рідного краю і других до того звертати. Зібрані його дбанням «Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Юго-Западный край»—его вічна заслуга і вічна слава. Вийшли вони в 7 великих томах:

*Перший том* (XX + 454) 1872 р. містить в собі забобони, загадки, чари, повір'я про звірів і рослини, приказки і прислів'я.

*Другий том* (679 ст.) дає миєвичні і побутові казки і анекдоти, усього 295 №№.

*Третій том* (486 ст.) дає народний дневник, веснянки, обжинки, колядки і ин.



*Четвертий том* (713 ст.) малює родини, весілля і похорони в звичаях, повір'ях і піснях.

*П'ятий том* (1209 ст.) весь зложений з пісень родинних і про кохання.

*Шостий том* (XI + 396) має сільські правничі звичаї і постанови волосних судів.

*Сьмий том* (600 ст.) каже про родинний і домовий побут жидів, ляхів і українців південно-західного краю, про їх взаємні відносини, про мову, одєжину і т. ин.

Подекуди приложено окремі праці— Антоновича про старі чари, Кістяковського про волосні суди, Михальчука про українську мову. Взагалі збірник величезний. Академик Веселовський зазначив у просторій критиці, що «Труды» Чубинського дали нове велике поле для різних наукових дослідів. Для всякого українця, що шукає національної свідомости, «Труды» повинні бути настільною книгою і покрасою усякої української книгарні.

Збірники Чубинського ухвалили Веселовський і Срезневський. Веселовський в кінці своєї просторої критики висловився, що «по богатству этнографических данных, по общему сходству плана есть лишь два труда, съ которыми можно сравнить «Труды» Чубинского—Lud Кольберга и Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane Питрэ. Богатство собранных данных свидетельствует не только о значительной затратѣ силъ и звания, но и объ организаторской способности и неутомимой энергii»<sup>1</sup>).

Хоч Драгоманов, по звичаю своєму, гостро висловився проти Чубинського за систематику повір'їв і пісень, назвав надані розділи зміста «чудасями та нелогичностями», але цей докір не такий вже важкий, при дуже багатім змісту, і навіть суворий Драгоманов мусів признати, що збірник Чубинського рідке, а либонь поодиноке в нашій літературі видання багатством і ріжнородністю матеріала»<sup>2</sup>). До речі, систематикою ёго займались найбільш Гильтебрандт і Костомаров, та усяка систематика пісень—річ важка і другорядна.

В маленьким збірнику поезій, (Чубинський мав до них кебету), в «Сопілка Павлуся» (Київ, 1871 р.), Чубинський сказав про себе:

Ще не багато літ прожив,

А вже сивіє чорний волос,

<sup>1</sup>) *Веселовскій*, Отч. о ХХІІ присуд. наградъ гр. Уварова, 230. Там же і реценз. Срезневського.

<sup>2</sup>) *Драгомановъ*, Вѣстн. Евр., 1877, мартъ.



Ще не діждав своїх я жнив,  
Ще не жовтіє колос....  
Я в світі щиро працював,  
Я сіяв те, що Бог послав <sup>1)</sup>).

Але коли в 1878 р. вийшли останні томи «Трудовъ», можна було сказати, що Чубинський незадовго до смерти діждав багатих жнив, і що зібрані ім копи жита вже зажовтіли на Україні.

В 1862 р. Чубинський скомпанував поезію «Ще не вмерла Україна»; славний цей гімн він підкреслив такою величезною науковою підвалиною, як «Труды этногр. стат. экспед.». Цей спів став в пригоді українцям в 1907 році, коли галицькі депутати заспівали його в віденському парламенті, на прикру злобу своїх гнобителів поляків.

19. *Головацький* род. в Галичині в 1814 р. в сім'ї попа і після науки в середніх та вищих школах був недовго попом на селі, потім професором львівського університету на кафедрі української мови, деканом філологічного відділа, ректором, але в 70-х роках австрійський уряд скинув його з посади за зносини з російськими славянофилами. Тоді Головацький перебрався в Росію, одержав тут службу в Вільні головою архівної комісії, перейшов з унії до православ'я і одержав різні чини і ордени; одночасно він все більш і більш цурався того народного українського напрямку, якого держався в Галичині, і в кінці свого життя ляяв на всі боки україноманів і їх, як він казав, жаргон. Помер Головацький в Вільні в 1888 р.

Видатний знавець Галичини і людина вельми працєвита, Головацький в українській етнографії має велику вагу найбільш своїм величезним збірником «Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси», перш надрукованим Бодяньським в «Чтеніяхъ моск. общ. истор. и древн. російск.» 1863—1865; потім, в 1878 р., збірник вийшов одбитками в 4 великих томах.

Головацький і сам записав багато пісень, мандруючи по Галичині, і чимало взяв з раніших збірників. Поміж народними є і пісні освіченого суспільства. В першій книзі думи і думки. Збірач під думками дає пісні побутові; в другій книзі йдуть пісні празникові, коломійки і інші; в третій і четвертій книгах додатки, найбільш веснянки, або гаївки і колядки. Збірник Головацького треба по науковій вазі лічити майже поруч з збірником Чубинського, бо зміст величезний, хоч і трохи плутаний і без тих докладних наукових додатків, які дано в «Трудах»

<sup>1)</sup> *Опоновський*, Ист. литер. рус., в «Зорі», 1894.



Чубинського. В збірнику є чимало нових пісень, навіть цілі одділи, напр., опришкови, шумки. Дуже багаті і цінні одділи колядок, цікавий і досі найкращий одділ пісень царинних.

Велику, докладну і дуже цінну рецензію, по запиту Академії Наук, написав проф. Потєбня. Тут багато філологічних і лінгвістичних заміток, пояснень деяких темних слів, подекуди дуже влучні вказівки на українську національну справу, на значіння і вагу українознавства і відповідного тому життя.

В виданні збірника Головацького велику послугу Україні виявив щирий її син і добрий її знавець професор московського університету Осип Максимович Бодяньський, що був тоді редактором «Чтеній» моск. історичного товариства. Людина дуже прихильна до рідного краю, він за молоді годи писав українською мовою під псевдонимом Йськи Материнки, потім в «Чтеніях» видав «Історію Русовъ» Полетиків батька і сина і нарешті пісні Головацького, два видання дуже важних для історії і етнографії України.

З інших праць Головацького по етнографії треба зазначити, як користні, його статі «О костюмахъ и народномъ убранствѣ русиновъ» (1868 р.) і «О народной одеждѣ русиновъ» (1877 р.).

Взагалі Головацький був працевитою людиною і окрім етнографії дуже пильнував про старі галицькі рукописи і книги. Його цінні праці «Библиографическія находки во Львовѣ» (1871 р.), «Памятники дипломатическаго и судебно-дѣловаго языка XIV—XV вѣковъ» (1865) і декілька других досі мають важне наукове значіння <sup>1)</sup>.

20. *Руликовський*, прихильний до українців польський шляхтич, повітовий маршалок, род. в 1809 р., помер в 1888 в с. Геленівці Васильк. пов., Київск. губ. Їму належать: 1) *Zapiski etnograficzne z Ukrainy* в «Zbiór Wiadomości do antrop. krajow». Т. III (1879) і 2) статя про камяні буси в «Zbiór Wiadom». Т. V. В першій його праці надруковано українські вірування про рослини, звірів, замови, думи, пісні, прислів'я. Вагу мають найбільш 1 і 13 одділи, з оповіданнями про старих історичних діячів <sup>2)</sup>.

21. *Колберт*, (1814—1890), славнозвісний польський етнограф, зібрав велику купу польських казок і пісень і в своїй безупинній праці звернув на час і до галицьких русинів, до того цікавого гірного кутка Галичини, що зветься Покуттям. Збірник в 4 томах так і зветься

<sup>1)</sup> Про Гол. див. у Огоновського в «Зорі» 1893 р., стор. 336, 355, 375, 395, 436 і згад. вище рец. Потєбні.

<sup>2)</sup> *Суминовъ*, Соврем. малор. этногр. II, 46—52.



«Рокисіє»; вийшов він в 1882—1889 роках і містить в собі — перший том опис побуту тубольців, гуцул, їх домівки, одяжину, харч, празникові звичаї і пісні, в другім — пісні, в 3 и 4 — казки і инший фольклорний матеріал. Поміж піснями є багато гарних. Збірник зложен дуже докладно і чепурно. Мову місцеву гуцульську передано подекуди з помилками. Кольберг був збирач дбайливий, що завжди пильнував про точність і повність записів. Поруч з збірником Головацького праця Кольберга досі має велику фольклорну вагу.

Окрім праці про Покуття, Кольберг в XII і в XIII томах польського наукового видання «Zbiór Wiadomości do antropologii krajowej» надрукував невеличкі збірники українських сільських пісень і байок з Поділля і Полісся<sup>1)</sup>.

Не без вплива Коперницького і Кольберга в «Zbiór Wiadomości» було надруковано чимало збірничків по українському фольклору, з яких найбільш цінними здаються праці Мошинської — у II т. про весілля, в V т. купальські пісні, казки і загадки; Подберезького в IV т. найбільш про українську демонологію, Рокосовської про весілля на Волині, Ганни Ванке в XIII про галагівки, або гаївки і гри на Великдень, Земби і Колесси в XII і XIII т. про похоронні звичаї і т. ин.<sup>2)</sup>

22. *Свідницький* (1834—1871), талановитий український письменник, автор «Семейної хроніки Люборадських», в «Основі» 1861 р. (окт., нояб. дек.) дав простору і цікаву етнографічну розвідку «Великдень у подоляць», усього коло 70 сторінок. Тут є багато де-чого: повір'я, звичаї великодні, де-які казки, легенди, опис одяжи, убрання, великодня страва, дитячі грашки, пісні гаївки, опис Ордані, — взагалі досі користна, хоч і мало відома етнографічна розвідка. Приведено багато гаївок пілком, а через те, що Гнатюк не примітив їх в новім збірнику гаївок 1909 р., вони і при цім збірнику заховали вагу.

23. *Потебня* родився в 1835 р. в Роменському повіті, учився в Радомській гімназії і в харківському університеті, в яким згодом був професором по кафедрі історії русскої мови і словесности з 1860 р. до самої смерті в 1891 р. Людина дуже прихильна до рідного краю, знавець української мови, з надзвичайною кебетю до лінгвістики, з дуже широкою загальною освітою Потебня щиро працював в науці і його праці мають велику вагу для пізнання української мови і народної словесности. Він порушив загальні питання про український націоналізм,

<sup>1)</sup> Про Кольберга дивись у Неймана в Клівск. Стар. 1884, IV, V; Янчула в Етногр. Обзор. 1889 II, V; Пыпина, Ист. русск. этногр. III, 289.

<sup>2)</sup> Докладніше див. у 2 часті моєї праці „Современ. малор. етнографія“.

єго стосунки до космополітизму і порішив їх на ґрунті загального добра. Велику вагу мають єго вказівки на національну справу в рецензії єго на працю П. Житецького «Обзоръ звуковой исторіи малорус. нарѣчія» (1876 р.), далі єго цікава стаття «Языкъ и народность» у «Вѣстникъ Европы» 1895 (сент.) і посмертне видання єго величезної «Теоріи словесности» (1905 р.). З лінгвистичних праць багато де чого по українству знаходиться в «Замѣткахъ о малор. нарѣчіи» 1870 р. і в трьох книжках «Къ исторіи звуковъ рус. яз.» 1873 р. Тут розкидано цінні замітки про декотрі вирази в думках і старих українських актах.

Перша праця фольклорного змісту—«О нѣкотор. символахъ въ славянской народ. поэзіи» 1860 р., книжка тепер мало відома, устаріла зовсім. Більш наукової ваги має книжка «О миеологическомъ значеніи нѣкот. обрядовъ и повѣрій» 1865 р., де зібрано багато матеріалу про різдвяні звичаї, про повір'я про змія і бабу Ягу. Праця збудована цілком в напрямі тепер вже односторонньої миеологічної теорії. Цікаві розвідки про Долю 1867 р. і про купалові звичаї 1867 р., теж цінні найбільш по матеріалу. Невеличка, але дуже цінна праця—«Малор. народ. пѣсня по списку XVI в.»—розвідка про українську пісню про Стефана воеводу в чеській граматиці Благослава 1571 г.

Багато етнографічних вказівок розкидано в просторій рецензії Потебні на збірник галицьких пісень Головацького і в розвідці про Слово о Полку Игоревім.

Величезну вагу мають «Об'ясненія малор. и сродн. съ ними пѣсень» в 2 просторих томах; в першій йде річ про веснянки, в другій—про колядки. Тут зібрано і з'ясовано багато українських пісень і поруч з ними пісень інших славянських народів, по підхожих мотивах, переважно в напрямі миеологічної теорії, але з належитою обережністю в конклюдіях. Поміж веснянок дуже докладно розібрані «просо», «воротарь» і «мости». Праця про колядки займає коло 800 сторінок. Колядки і щедрівки тут розібрані по мотивах. Сперш річ йде про колядковий (5+5) і щедрівничий (4+4) віршові розміри, про значіння колядовання і щедрівання, про мети злучених з ними звичаїв і пісень, а далі про мотиви, яких налічено 81. З найбільшою докладністю і повністю Потебня розглядає мотиви про радість, величання, сіяння золота, обходи святими двора, обход з козою, чудесне древо, суперечки, хто сильніш, про соколів і орлів, тура-оленя. Взагалі етнографічні праці Потебні, особливо єго «Об'ясненія» з'являються гарним здобудком українознавства <sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> Докладніше див. в мой Соврем. малор. этногр., I.



24. *Антонович, Володимир* († 1908), славнозвістний український історик і археолог, трохи торкався словесности і етнографії. Вкупі з Драгомановим він видав «Историческія пѣсни малорусскаго народа» I—II 1874—1875. Як каже проф. Лобода, це видання «й досі служить за підручну книжку для всякого, хто тільки працює над українською народною словесністю». Дуже користна теж збірка А. старих актів про чарівництва в «Трудахъ» Чубинського. Має чималу вагу невеличка, але добре написана «Записка» А. в справі обмежень української мови (в Записк. Укр. Наук. Товариства в Києві 1909, III). Про А. багато писано в Зап. Укр. Наук. Товар. в Києві 1909 р. III, і в Чтен. в Общ. Нестора Лѣтоп. 1909, I—II.

25 *Драгоманов*, з найкращих діячів українського фольклора (1841—1895), почав працювати на цім полі в 70-х роках, коли був профессором київського університету, потім за кордоном, куди він утік в 1876 р., дав багато цінних дослідів по українському фольклору.

В 1874 р. Драгоманов виступив з двома науковими працями— «Відгук лицарської поезії в українських народних піснях» і з докладом про кровозмішку в піснях українців і інших народів, і вже в цих працях проявив самостійність погляда та велику прихильність до порівняючого методу.

Драгоманов з дворянського роду ліберального напрямку, родився в Гадячі в 1841 р., вчився в полтавській гімназії, потім в київській університеті (1859—1863), коли куратором був славний Пирогов; з початку 70-х років був у Києві професором по кафедрі загальної історії, приймав участь в різних місцевих просвітних подіях, в недільних школах, в збагаченні книгарень, в археологічній збірці, в діяльності місцевого етнографічно-географічного товариства, зносився з закордонними діячами національно-українського, і здебільша соціалістичного напрямку. Доноси сипались на його, як з решета, поки в 1875 р. міністр Дм. Толстой не позбавив його посади. Драгоманов перебрався в Женеву і тутечки видавав «Громаду». Після 15 літ життя в Женеві він заплучив службу в Софійській університеті, де читав перше по російськи, а потім, підучившись, болгарською мовою і щиро працював в болгарських наукових часописах, найбільш в «Сборн. за нар. утворенія».

Залишаючи на боці численні праці Драгоманова публіцистичні, політичні і історичні, — з декотрими з їх далеко не згоджуюсь, особливо з його задарма гострими і несправедливими випадками против таких шановних працевників, як Огоновський, Чубинський, — треба зазначити, що українській етнографії він проложив деякі широкі і нові шляхи і багато придбав в скарбницю наукового українознавства.

Головні праці Драгоманова по етнографії:

1) Историческія пѣсни малорусскаго народа, съ объясненіями Вл. Антоновича и Драгоманова, Київъ, I, 1874, II, 1875. 2) Малорусскія народныя преданія и рассказы, К. 1876. 3) Нові українські пісні про громадські справи (1764—1880), Женева, 1881. 4) Политичні пісні українського народа, Ж., I, 1883, II 1885. 5) Матеріали для історії віршів, в «Життя і Слово», 1894, I. 6) Турецькі анекдоти в українській народній словесності, в «Києв. Стар.», XIII. 7) Українські пісні про волю, іб. XIV. 8) Шолудивий Буняка в укр. сказаннях, іб. XVIII. 9) Відгук лицарської поезії (Пісні про Королевича). 10) Корделій Замурза. 11) Два українських фавльо. 12) Песовання українських на родних пісень.

Знайдеться ще десятки зо два таких праць, де Драгоманов трактує більше-менше на теми українського фольклора, напр., в його розлогіх працях в болгарськiм «Сборник за народни умотворенія»<sup>1)</sup>.

«Историческія пѣсни малор. народа» досі зостаються дуже цінною працею, і нема кращої над неї, хоч чимало зібрано нового, та воно здебільша порозкидано і не мало досить наукового огляду. В першій часті збірника йдуть пісні вікт княжеського та дружинного (це сама хитка і слаба частина в праці), далі думи і пісні про боротьбу козаків з татарами та турками, в другім томі думи і вірши про боротьбу з поляками. Деякі історичні пояснення вельми просторі, про Байду, Олексія Поповича, Самійла Кішку. Видавці цитують не тільки руських, але і польських і инш. літопісців, широко користуються чужеземними науковими працями, рівняють де треба українські пісні до пісень инших народів, викидають деякі фальшиві пісні з розвідками про їх невдаість.

Збірник Антоновича і Драгоманова звернув на себе увагу тимущих критиків як в Росії, так і по за її кордонами. Ягич висловився, що збірник *der Anfang einer musterhaften, kritisch — historisch beleuchteten Ausgabe*, Пипин «що збірник стане виходним пунктом для дальших дослідів». Більш-меньш прихильні рецензії знайшли собі місце в «Вѣст. Евр.» (1874, XII, Костомарова), в «Стар. и Нов. Россія» (1875, III, Ор. Миллера), в «Revue des deux mondes» (ст. Рамбо)<sup>1)</sup>.

Після збірника «Историческія пѣсни малор. нар.» найбільшу наукову вагу має збірник «Политичні пісні українського народа», видання 1883 і 1885 р.р. в 2 частинах за кордоном в Женеві, як продовження першого. Коли Драгоманов потяг за кордон, то він умовився з Антоновичем, що він видасть пісні про руйновання Січи і інші XVIII—XIX ві-

<sup>1)</sup> Огоновський, в Зорі. 1894, 343.



ків, а Антонович— пісні про гетьманщину та гайдамачину. Політичні пісні видані з дуже просторими історичними увагами. В хронології є чимало помилок і натяжок<sup>1)</sup>. Драгоманов, між иншим, вказує на велике достоїнство українського народу, що він не опустився цілком під тягарем неволі і заховав пісні про свою боротьбу з ворогами. В другім місці Драгоманов зазначив, що українці зберегли свої найкращі почуття і вільні думки більш, ніж поляки і великоросси через те, що пізнійш, в XVIII ст., підпали під гніт крѣпацтва.

В книжці про нові пісні про громадські справи більш публіцистичного, ніж наукового етнографічного змісту. Між иншим автор тут ґрунтовно жалкує, що українці, дякуючи чужим державам і чужим школам, загубили національне обличчя і національні почуття. «Инакше було б, каже Д., коли б освічені люде на Україні признали себе українцями... та думали б, говорили і писали найбільш поукраїнському, робили б перш усєго для України, піднімали б український народ перш усєго для нєго самого і для єго України».

Треба сказати, що збірник «Малорусскія народныя преданія и рассказы» 1876 р., котрий має до 500 прозових казок, анекдотів, приказок, має вагу і в свої часи єго ухвалили Костомаров в «Русск. Стар.» і Рамбо в «Revue d. deux Mondes». Розвідок автора тут нема, але зміст і єго систематика досить багаті і значні, так що в українській етнографії це видання було гарним здобудком.

Після смерти Драгоманова Наукове Товариство імени Шевченка видало в 1900 р. збірку розвідок небіжчика в двох томах. Сюди увійшло всєго 23 праці, з яких найбільшу наукову вагу мають статі про Корделію-Замурзу, про українські інтермедії XVII в., про Шолудивого Боняка, про пісні, про волю, про фатальню вдову.

В цей збірник не ввійшли дуже цінні збірки фольклорного матеріалу— «Историчні пісні малоруського народа», дуже цінна праця, яка оброблена в 1875 р. вкупі з проф. В. Б. Антоновичем; продовження цєго збірника— «Політичні пісні українського народа», яке вийшло пізнійш за кордоном, праця цілком Драгоманова великої наукової ваги, користний київський збірник «Малорусскія народныя преданія и рассказы», закордонна праця про нові українські співи про громадські справи. Окидаючи усі розвідки і збірки Драгоманова одним поглядом, треба одвести єму почесне місце в українськім фольклору, маючи на оці, що він гаряче збирав матеріали і, збираючи їх, давав їм просторі пояснення в розлогіх міжнародних порівняннях, шукаючи в них старих джерел

<sup>1)</sup> Про це докладно в моїй ст. в „Извѣст. И. Акад. Наукъ“.

слав'янських пісень і казок. В велику послугу Драгоманова треба за- лічити, що деякі досліди і збірки він написав гарною українською мовою, наприклад, популярні брошури про рай і поступ і про татарські шкоди.

26. *Житецький Пав.* (род. 1836 р.), заслужений український діяч, здавна живе в Києві і працює найбільш в київських наукових виданнях. Житецький належить до невеликого гуртка щиро українських вчених, що здебільша працюють над українським фольклорним і філологічним ма- теріалом, звязуючи його дрібні шматки і зводячи їх до загальних науко- вих поглядів. З-за поважних наукових праць Житецькому було місце в університеті, але він прожив свій вік в скромній долі гімназійного вчи- теля, далеко не так помітно, як то повинно було бути по його наукових послугах. Найкращими роботами Житецького з'являються ось які: «Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія» 1876 р. Небіжчик Потебня дав велику рецензію на цю працю. Далі, «Очеркъ литературной исторіи ма- лорусскаго нарѣчія въ XVII и XVIII вѣкахъ» в Київск. Стар. 1888 р., «Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ» 1893 р. і «Энеида Котля- ревскаго и древнѣйшія ея списки въ связи съ обзоромъ малор. лите- ратуры XVIII в.» 1900 р. Моя рецензія на «Мысли о народ. малор. думахъ» і відповідь Житецького були надруковані в «Етнографическомъ Обзорѣни». Найкращі праці лінгвистичні, особливо «Очеркъ исторіи малор. нарѣч. въ XVII и XVIII вѣкахъ», книжка багатого змісту, з розвідками на різні нові наукові теми, що вперш зачіпаються.

27. *Франко* належить до головних діячів сучасного українознавства взагалі. Його наукові праці, досліди, видання мають велику вагу. Про життя Франка є дещо у 2 кн. моєї «Соврем. малорус. етногр.» і в «Энциклоп. Словарѣ» Брокгауза ат Ефрона. Син простого галицького коваля, Франко родився в 1856 р., багато бідував, але як людина дуже талановита вибився в велику науку і в 1908 році в пошану його обрано харківським університетом «почетнымъ докторомъ». На жаль він зло- мився під вагою тяжкої праці і теперішнім часом тяжко хоріє. Не займаючи тут численних писаннів літературних і історичних, саме на ниві українського фольклора Франкові належить багато розвідок надзвичайної наукової ваги, найбільш надрукованих в Записках Наук. Товариш. Шевченка. В першу головну чергу треба зазначити: Студії над народ- німи піснями, Галицько-руські приповідки (в «Етногр. Збірнику» томи XI, XVI, XXII, XXVI, XXVII), Жіноча неволя в народних піснях, Наливайко в мідянім биці, Пісня про Правду і Неправду, Притча про сліпця і хромця, Козак Плахта. Одночасно Ф. видавав «Життя і Слово»,



вістник літератури, історії і фольклору; вийшло 4 томи, в яких разом зібрано значне число народних пісень і казок. Було чимало цікавих етнографічних розвідок Франка в померлих часописах—Кієвск. Старині і Wisla, між иншим—цікава розвідка про казки і жартовливі приповідки про жидівську війну. В «Наук. Збірнику М. Грушевського» 1906 р. є корисні розвідки «Наливайко в мідянім биці» і «Причинки до української ономастики». Докладну біографію Франка написав Кримський в «Енцикл. Слов.» Брокгауза і Ефрона. Просторий показчик наукових праць Франка вийшов в 1908 р. в пошану його 25-ти літ. юбілея.

28. *Гнатюк* (Володимір), з найкращих, найбільш працевитих і талановитих теперішніх галицьких етнографів. Їму належить великий збірник етнографічних матеріалів з Угорської Русі (в Етногр. Збірниках, духовні вірші, казки, легенди і инчі), Пісенні новотвори в укр. народ. слов. (в Зап. Наук. Товар. Шевч. 1908 р. і в Матер. до етнолог. X), Опис весілля в Керестурі і в Мшанці (ib.), ст. про Русинів Пряшіві і їх говори, ст. про віршовану легенду про лицаря і смерть. Не лічимо тут великого числа бібліографічних статей, розкиданих на сторінках Запис. Наук. Товар. Шевченка. Велику наукову вагу мають галицько-руські анекдоти, зібрані Гнатюком в VI т. Етнограф. Збірника, галицько-руські народні легенди в XII і XIII томах Етнограф. Збірника, зпадоби до галицько-руської демонології (ib., т. XV), збірник галицько-руських коломієк (ib. XVII—XIX)—усі видання з науковими бібліографічними показчиками. В 1909 р. Гнатюк в XII т. «Матер. до укр. етнології» видання Наук. Тов. Шевч. дав вельми цінний з наукового боку збірник галицьких гаївок, з докладними вказівками на раніш надруковані, з додатком нот, з поясненнями музичними Ф. Коллеси про ритмику гаївок, з бібліографічними вказівками. Гаївки—це ті веснянки, які лунають по селах Галичини на Великодніх Св'ятах. Усіх пісень у Гн. 184, з них 47 з іграми. Багато тут жартів дівчат на хлопців і навпаки. Одночасно на сторінках Запис. Наук. Товар. Шевченка Гнатюк умістив 27 пісень українських і польських з старого рукописного збірника XVIII в. В німецькій часописі Крауса «Антропофетія» в 1909 р. Гнатюк надрукував дві цікавих статі—про весільну комору, де зібрав 100 пісень перезви і дав коротеньку розвідку про еротичну українську пісню XVIII в. «Ой під горою під перевозом стояла дівчина з своїм обозом».

29. *Манжура*, український талановитий поет і надзвичайно корисний етнограф, в житті своєму був самою бідолашною людиною, і надивовиж, як він на своїм недовгій віку і при тяжкій своїй хворобі, зрідка виходячи з переїнятих од батька горільчаних парів, зібрав такі



величезні здобудки казок і пісень, що Драгоманов цілком ґрунтовно зміг висловитись, що его здобудки — «найбільша праця в збірнні етнографічних матеріалів, яку коли-небудь зробив в Росії один чоловік»<sup>1)</sup>. Манжура родився в Харькові в 1851 р., помер в Катеринославі в 1893 р. в земській лікарні, захований тамечки, без сліда, і навіть нема его портрета. Хоч по науці він не далеко пішов, не кінчив гимназії, але людина була досить освічена і дуже талановита, як про те свідчать его етнографічні зібрання і его поезії. Життя було цілком бідалашне; тинявся по селах та по людях без тривкого притулка, пробував найбільш по пасіках та по заїмках, де зустрічався з усякими людьми, постерегав їх звичаї, повір'я, записував пісні і байки. Записи Манжури надзвичайно цінні по численності і точності, по добрій і докладній передачі зміста безпосередно з народних уст. Не лічачи дуже багатих поодиноких етнографічних заміток в «Кієвск. Старинѣ», зазначимо, що з его прозових записів зложено великий і цінний збірник казок і байок, виданий Харьківським історико-філологічним товариством в 1890 р. Виданий раніш (1876 р.) Драгомановим збірник казок і переказів зложено теж здебільша з записів Манжури. Багато пісень, записаних Манжурою, ввійшло в збірники Антоновича і Драгоманова, і велика купа їх лежить досі в харьківськiм історичнiм архiвi. Цікавий збірник соромних північних казок і пісень загублено. Дуже цінний словарь в 585 слов ввійшов у Збірник Харьк. Истор. Фил. Общ. 1900 р. Взагалі Манжура — один з великих українських етнографічних діячів і дуже визначна людина в фольклорі XIX віка. Багато вчених, українських і західно-європейських, користувались і користуються его збірниками, і безсуперечно імення цього бідолахи повинно бути заховано на Україні на довгі віки в великій шанобі<sup>2)</sup>.

30. *Грінченко*, род. в 1863 р. поблизу Харькова, був учителем в Сумському повіті, потім довго проживав в Києві, щиро працюючи в різних українських виданнях, Італії. Велику вагу мають его три величезних томи «Этнографических матеріаловъ», з піснями, казками, дуже численними до них бібліографічними вказівками. В кінці 3-го тому є доладу зроблений показчик 318 книжок і часописів, які мають в собі українські пісні. Цей цінний збірник має йти поруч з найкращими збірниками Чубинського і Головацького. В просторій статі про Грінченка в «Южн. Краѣ» № 8969 я вже казав, що Грінченко «отнесся къ своей собирательной и редакционной задачѣ въ высшей степени

<sup>1)</sup> Драгоманов, Розвідки, II, 198.

<sup>2)</sup> Про Манжуру докладно в мой книжці «Изъ Украинской Старини».



серіозно: онъ проштуироваль предьдушіе сборники, разыскаль неизданные рукописные сборники пѣсенъ и сказокъ, въ томъ числѣ остатки старыхъ записей Заблоцкаго и Лукашевича, снабдилъ пѣсни и сказки бібліографическими указаніями, приложилъ справочные указатели». З наукового боку користна відозва Грінченка про збірник Маливки, котра надрукована в «Отчетъ о первомъ присужденіи премій имени Н. В. Гоголя» 1907 г. (і окремо). На 64 сторінках розібрано докладно хитби і дано багато бібліографичних вказівок на казки. Не малу вагу має «Література українського фольклора» (1777—1900), користний показчик книжок по українознавству. Найбільшої ціни «Словарь украинскаго языка», зложений Грінченком в 4 томах в 1907 р., з гарною передмовою, де з'ясовано, які раніш були українські лексикони і як помалу з допомогою великого числа українських діячів складався Словарь української мови. Ця праця має чималий інтерес для етнографів, напр., в поясненнях слів: жаба, голубець, голова, живець і т. Грінченко помер в 1910 р. Некрологи в «Южн. Кр.», № 9972 і в «Раді» № 94.

31. *Милорадович* належить до найкращих збірачів і розвідачів українського фольклора, працює вже здавна і пильно. Він дав нові матеріали і одночасно пильнував про наукове їх оброблення. Родився М. в 1845 р. в Полтавщині, учився в Харьк. універс., був мировим суддею в Лубенщині до 1890 р. і зажив у селян пошану і подяку. Етнографичні праці М. надруковано почасті в «Кіевск. Стар.», почасті в Сборн. Харьк. Ист. Фил. Общ. В Кіев. Стар. багато его розвідок про Лубенщину, про тамашні весільні пісні, різдвяні звичаї, відєм, народні ліки і інші. Найбільша праця «Житье-бытье лубенскаго крестьянина» 1904 р. має 310 сторінок і містить в собі цінні розвідки про будівлі, харчі, одєжу, садовину, огородину, бжільництво, жнива, худобу, про сімью. Поруч з новими записами з уст народа йдуть наукові розвідки по порівняючому методу. Вставлено багато казок і пісень. В X т. Сборн. Хар. И. Ф. О. Милорадович надруковав збірник пісень з Лубенщини. В V кн. Кіев. Стар. 1902 М. надруковав цікаву ст. «Малор. народ. повѣрья о пятницѣ». Окромі того в Кіевск. Стар. 1900 є цікава розвідка М. про народну медицину в Лубенщині.

32. *Еварницький* зібрав і видав просторий збірник етнографичних матеріалів, котрими і сам немало користовався в своїх працях по історії Запоріжья. Д. Е., родом з Харьківщини, учився в харьк. університеті, був гімназіальним учителем в Харькові і в Петербурсі, прав.-доцентом в Москві і зараз має домівку в Катеринославі і посаду директора місцевого етнографичного музея. Е. чимало вештався по Харьківщині і



особливо по Катеринославщині, як етнограф, збираючи пісні і оповідання, і як археолог, раскопуючи могили. Багатий етнографічний матеріал він вніс в свою простору працю «Запорожье», ще більший в книжку «По слѣдамъ запорожцевъ»; нарешті в 1906 р. видав просторий збірник пісень, записаних ім здебільша в катериносл. губ. з уст селян між 1878 і 1905 роками. В збірнику 772 сторінки, на котрих вміщено 830 пісень, більш ліричні про кохання і сімейне життя, е і історичні. Докладні критики Гнатюка в Зап. Наук. Товар. Шевченка 1907 I і Данилова.

33. *Новицький* родився в Катеринославщині в 1847 р. в панській сім'ї, учився в повітовій школі, був вчителем в народній школі, добре придивився до селян і здавна почав записувать з народних уст пісні і оповідання. Частина їх надрукована в катеринославських старих часописах «Днѣпръ», «Степь» і «Екатер. Губ. Вѣд.», почасти в Кіев. Стар., в Сбор. Екатериносл. Научн. Общ. 1905 р. і Сборн. Харьк. ист. фил. общ. В VI т. Сборника Харьков. Истор. Фил. Общ. надруковано дуже цінний збірник українських історичних пісень, зібраних Новицьким в межах старого Запоріжжя. Поміж ними е немало нових і цікавих, напр., цікаві варіанти пісень про Овраменка, про кн. Голіцина, про те, як люде утікали в Слобожанщину. В «Губ. Вѣд.» і «Днѣпръ» було надруковано багато історичних згадок про запорожців, про Семена Палія, про руйнування Січи. В останні роки Н. в «Адресъ Календаръ» Александровська і окремо видав такі цікаві збірнички: «Малорусская и запорожская старина» (1907 р.), «Малорусскія народныя преданія, повѣрія и рассказы» (1907), «Запорожскіе и гайдамацкіе клады» (1908), «Народная память объ урочищахъ и историческихъ лицахъ Запорожья» (1909). Одновременно в 1909 Н. знов видав той збірник пісень, який раніш було надруковано в Сборн. Харьк. Ист. Фил. Общ.

34. *Горленко* († 1907) оставив декілька користних розвідок і пильно записаних ім етнографічних матеріалів, як от «Двѣ малор. думы» (Этногр. Обзор. XI, XV), «Кобзари и лирники» (Кіевск. Стар. 1884 I, XII), «Бандуристъ Крюковскій» (ib. 1882 XII), «Пѣсня о правдѣ» (ib. 1883 VIII), «107 лѣтъ малор. этнографіи» (ib. 1884 III). В «Южн. Краѣ» № 9084 знаходиться моя простора статя про Горленка, як письменника і етнографа. «Статьи Горленка о кобзаряхъ и лирникахъ, писав я тут, заслуживаютъ полнаго признанія со стороны любителей и почитателей украинской литературной старины. Между прочимъ, Горленко издалъ новую замѣчательную народную пѣсню о походе на бѣды, вродѣ Повѣсти о Горѣ-Злочастіи, далъ подробное описаніе лиры и, главное, статьи его проникнуты любовью къ народному слову и народнымъ пѣв-



пам'я. Проф. Сперанскій въ соч. «О малор. п'єснѣ» (1904) относятся Горленка къ числу «энергичныхъ собирателей думъ».

35. *Перетц*, профессор кievського університету, належить до тих нечисленних сучасних вчених, які посувають наперед науку українознавства. Головна його праця «Изслѣдованія и матеріали» 1900—1902 р. має важне значіння в справі вислiджування української народної словесности, найбільш впливів старої школи. По своїх наукових поглядах Перетц йде за Житецьким, йде одним з ним шляхом наукового дослiда пісень по старих рукописах. Найбільша послуга Перетца, що він звернув увагу на старі (XVIII в.) рукописні збірники пісень, псалм і кантів і докладно їх описав, таким родом поширив межі українознавства і почасти звязав стару українську письменність з народними піснями пізнійших записів. Декотрі оддiли мають самостійне значіння, напр., розвідка про «Богогласник», як він зложився і який вплив мав на народну словесність (I, 334—394), про українські пісні в великоруських переробах XVIII в. (II 161—191), про розмір старих вірш, поезій Шевченка і народних пісень (III, 344—370). В історії вислiджування української народної поезії праці Перетца йдуть поруч з працями Потебни, Халанського й Неймана і подекуди їх переважають з-за багатства нових матеріалів. В «Изв. Акад. Наукъ» 1903, I, і 1907, I, знаходяться користні матеріали і розвідки Перетца про стару українську лірику (XVIII в.), а в 2 кн. «Зап. Укр. Наук. Товар. в Києві» 1908 р. простора розвідка про Житецького.

36. *Сперанскій*, профессор московського університету, в останні часи зацікавився українськими піснями і, між иншим, дав про них дві користних розвідки,—1) «Южнорусская п'єсня и современные ея носители», 1904 р. (найбільш про кобзаря Пархоменка і його пісні; рецензія Франка в Зап. Н. Тов. Шевченка 1904, III:), і 2) «Малорусская п'єсня въ старинныхъ русскихъ печатныхъ п'єсенникахъ» (Этногр. Обзор. 1909, № 2—3), теж користна праця поруч з розвідками на цю тему проф. Перетца.

37. *Нейман*, користний польський діяч по українознавству, виправляв «Materjaly etnograficzne» L. D. в VIII т. Zbiór Wiadom., де знаходяться пісні чумацькі, історичні, баладні, казки з Київщини <sup>1)</sup>). Головна праця Неймана,—«Куплетныя формы народ. малор. п'єсни» въ Киевск. Стар. 1883 р., № 8, написана під впливом Потебни. В Киев. Стар. 1883, V, знаходиться невеличка ст. Н. про пісні «Объ украинской злополучницѣ» і в 1884, V, «Малор. п'єсенникъ XVIII в.».

<sup>1)</sup> Докладно див. *Сумцовъ*, Соврем. малор. этногр., II, 69--74.





38. *Яцуржинський*, род. в 1842 р., вчився в київськ. і варшав. університетах, теперішнім часом учителює в Одесі. В 1880 р. надруковав в «Русск. Филолог. Вѣсти.» користну працю «Лирическія малорусскія пѣсни, преимущественно свадебныя, сравнительно съ великорусскими». В Київск. Стар. розкидано значне число ёго невеличких цікавих етнографічних розвідок— «Прочитанія надъ умершими» (1888, I, XI), «Гадання 30 ноября» (1888, XI), «Хороводы и веснянки» (1889, V, VI), «Остатки язычesk. обрядовъ въ малор. погребеніяхъ» (1890, I), «Праздникъ муч. Маккавеевъ» (1889, VIII), «Купало» (1890, XI), «Колядки» (ib. XII), «О превращеніяхъ въ малорос. сказкахъ» (1891, III, IV), «Малор. свадьба, какъ религ. драма» (ib. 1896), «Рождеств. интермедія Коза» (ib. 1898).

39. *Іванов* (Петро), сучасний етнограф, колись був в купянському повіті інспектором народних шкіл і досі має тут свою домівку. Родився Іванов в 1837 р. в Чугуеві, і перш почав працювати, як натураліст, збираючи та студіюючи різних шкодливих комах, а потім зацікавився життям народа і почав збирати звичаї і пісні, з допомогою сільських учителів і вчителёк. Величезні матеріали, які зібрав Іванов, надруковано в Сбор. Харьк. истор. фил. Общ., в Київск. Стар., в Етнограф. Обзорній. Збірач сам упорядкував свої матеріали. Усі ёго збірники означені повністю і новиною зміста. В 1885 р. Іванов надруковав в Київ. Стар. статю про знахурів і замови, а далі—мало ни що року йдуть нові збірнички, нові розвідки, про вовкулаків, про погляди на душу, збірнички повір'їв належачих до хати, до батьківських і материнських проклёнів, про скарби, дитські грашки, про українських відём і упирів, оповідання про долю. Найбільш просторі й користні з наукового погляду збірник Іванова про українські легенди, надрукований в Етногр. Сбор. 1890 і 1891 р., і збірник календарних повір'їв і казок селян купянського повіту, виданий Харьк. Іст. Филол. Товар. в 1907 р. Хоч Іванов ніколи не писав укр. мовою і, здається, не дуже її тямє, але, працюючи весь свій вік на ниві українознавства, збираючи, наче бежолє, народні пісні, повір'є, звичаї і все таке, він зробив чималу послугу українознавству і має право на пошану.

40. *Іванов* (Василь), займав в 80-х роках посаду секретеря Харьк. Статист. Комит., пильно збирав етнографічні записи і написав декілька коротеньких етнографічних розвідок в «Статист. Листку» і в «Харьк. Сбор.». В 1898 р. під ёго проводом в додатку до «Харьковск. Календаря» вийшов I т. величезного збірника «Жизнь и творчество крестьянъ Харьк. губ. Очеркъ по этнографіи края». На 1012 сторінках





дано описи 50 сел старобільського повіту—побуту, страви, одежи, казок, пісень, звичаїв і т. ин. В. Стат. Листку 1883 р. Ів. надрукував коротенькі статі про невлів (кобзарську мову), про церковне уживання артоса, в Харьк. Сборн. № 7 (1893) про сучасне українське село.

41. *Данилов, Влад.*, гімназіальний учитель, належить до нечисленних сучасних наукових дослідувачів українського фольклору. Найбільш його зацікавили похоронні звичаї і пісні, як видно на трьох його невеличких, користних працях в «Кіевск. Стар.» 1905 і 1907 р.р. В одній статі дані вказівки на порівняння весілля й смерти, в другій про давність похоронного голосіння; тут автор нагадує про одно голосіння в «Сказанні о св. Борисѣ и Глѣбѣ» і про різні форми тавтології в голосіннях, як то: проста тавтологія, синонимична тавтологія, повторення одної думки. В третій статі Д. вказує на звязки голосіннів з іншими ліричними піснями. В четвертій статі з'ясовано, що звичай голосіння заховано жінками. В старовину наймали плачок, як згадує про те колишній польський поет Клёнович въ Рохоланіа, на те ж ще натяка народне оповіданнячко, де плачка каже «тужу, тужу за решето бобу; чи дадуть, чи ни дадуть, так мої слѣзи дурно пропадуть». Д. висловив думку, що українські голосіння не виробили собі такі міцні форми, як голосіння російські і сербські <sup>1)</sup>. Гнатюк, рецензуючи розвідки Д., дав кілька вказівок, що в Гуцульщині і в Поділлі ще заховано подекуди звичай наймати плачок <sup>2)</sup>. Д. в 1904 р. видав збірник «Пісні села Андреевки Нѣжинскаго уѣзда» (в Сборн. Ист. Фил. Общ. при Инст. кн. Безбородко і окремо). Усіх пісень 323, не лічучи варіантів. Між ними є досить цікаві, напр., про вбивство пана Саливона. Здебільша пісні ліричні про кохання; є невеличка купа пісень рекрутських, салдатських, злодійських, жартів. В кінці пісень пороблено багато вказівок на раніш друковані варіанти. В передмові вказано на мову пісень, відносини народа до пісень, позички у великоруссів, деякі впливи української й російської літератури. Взагалі збірник Д. має вагу, як показчик сучасного становища української народної поезії в Чернігівщині <sup>3)</sup>. Окрім того, Д. належать цікаві статі про музей Поля, про збірник Еварьяцького, про листи Максимовича; особливо корисна й цікава стаття Д. про ненародні пісні в українськiм фольклорі в XVIII т. Сборн. Харьк. Истор. Филол. Общ. 1909 р.

42. *Мартинович*, талановитий український художник (єго гарні картини були на виставі в Полтаві, коли одкривали пам'ятник Котля-

<sup>1)</sup> *Кіевск. Стар.* 1905, III, IV, XI—XII, 1907, VI.

<sup>2)</sup> *Зап. Н. Товар. Шевч.* 1906, VI, 229.

<sup>3)</sup> *Доманицький*, в коротенькій рецензії на цей збірник в *Записк. Н. Т. Шевч.* 1904, II, 27, додав цікавий показчик новочасних збірок укр. пісень.



ревському), на протязі багатьох літ збирав від кобзорів та лірників думи, пісні, казки, легенди, і цей великий скарб знайшов місце в Київск. Стар. 1904 р. На жаль ця збірка зосталась якось незакінченою, не мала окремого видання і пішла незабаром на забуття. Невеличка рецензія Франка в Записк. Наук. Тов. Шевч. LXX. Усі записи М.—тільки матеріал, без системи і без наукового розбору.

43. *Лисенко*, найкращий теперішній музикант етнограф, уродивсь в Полтавщині в с. Гриньках Кременчуцького повіту в 40-х роках минулого віку, в панській родині. Мати його була талановита п'яністка. Л. вчився в Харкові, у 2 гімназії і далі в університеті, потім перевівся в київський ун., який і скінчав в 1864 р., був мировим посередником, потім за кордоном в Липську 2 роки студював фортепіано і, вернувшись до Києва, йде цілком шляхом музичного діяча. Він багато зробив перекладів на музику народних пісень і творів Шевченка і на цім ґрунті славиться вже здавна. Етнографічні праці свої Лисенко почав ще за часів студентства: літніми вакаціями на селі у себе і по околицях теж записував од народа побутові, обрядові, історичні пісні, а зимою в Києві гармонізував їх. Перший зшиток у 40 номерів—«Збірник українських пісень», вийшов в Липському, де і далі став Л. друкувати свої видання. Усіх зшитків вийшло 6, в кожному по 40 пісень. В Києві Лисенко почав видавати пісні в хоровому розкладі десятками, по 10 пісень в зшитку. Таких зшитків досі вийшло 12. Одночасно видано в Петербурсі збірник танців і веснянок під назвою «Молодощі»—13 №№, пізніш вийшли 5 зшитків обрядових пісень: веснянки, купальські, колядки і весільні. В 1908 р. Лисенко видав в 5 частинах «Збірку укр. народ. пісень, пристосованих для учнів». Одночасно в своїй музично-драматичній школі він завів український одділ, між инчим клас гри на бандурі. Взагалі Лисенко одіграв велику роль в охороні і росповсюдженні українських народних мелодій. В Київск. Стар. 1903 р., XII, знаходиться гарна розвідка Русова в пошану Лисенка «Значеніє Н. В. Лисенка для малорус. народа».

44. *Вовк* (Хведір), він же Волков, Кондратович (псевд.) род. в 1847 р., був одного часу вигнанцем і прожив чимало за кордоном, тепер проф. петербургського університету. До українського фольклора належать такі цікаві розвідки Вовка: 1) «Отличит. черты малорус. народ. орнаментики» в «Труд. 3 Археол. Съѣзда» в Києві, 2) *La fraternisation en Ukraine* в «Melusine», 1891, № 8, 3) «Voyages et Voyageurs en Ukraine» в *Revue d. tradit. populaires*, 1891, XI, 4) «Rites et usages nuptiaux en Ukraine» в *Antropologie* 1892, і окремо книжкою на 150 сторінок,



розвідка цікава і користна, 5) «Задунайская Сѣчь» в Київск. Старині 1883, кн. 1, 2 і 4, 6) *Le traineau dans les rites funeraires de l'Ukraine*, 1895, «7) Українське рибальство в Добруджі» (в Зап. Наук. Товар. ім. Шевченка).

45. *Малинка*, з ніжинського повіту, род. в 1865 р., вчився в Ніжині в філологічному інституті, гімназійний вчитель в Києві, з допомогою своєї матери і своїх учнів зібрав чималий етнографічний матеріал, котрий частинами обробляв і видавав в різних наукових часописах. Головні праці: «Кобзари и лирники» (Земск Сборн. Черниг. губ. 1903, № 4), «Кобзарь Дубь» (Етн. Обзор. кн. XII), «Родины и крестины» (Києв. Стар. 1898, № 5), «Малор. свадьба» (Етн. Обзор. кн. 34, 37, 39), «Сборникъ матеріаловъ по малорус. фольклору», 1902. Цікава рецензія на цей збірник Грінченка в Зап. Н. Товар. Шевченка, 1902, II.

46. *Доманицький*, талановитий сучасний етнограф і історик літератури, нажаль дуже хворий і, мабуть, через те він дав не багато розвідок. Наукову вагу має гарна стаття «Балада про Бондарівну» (Київск. Стар., 1905, III), книжка про київських лірників і бандуристів 1904 р., розвідка про пісні про Нечая (Києв. Стар., 1905 р.), з новими варіантами і показчиком літератури, і користна, простора розвідка «Піонер укр. етнграфії — Доленга-Ходаковський».

47. *Кузели*, видатний теперішній галицько-руський етнограф, род. в 1882 р., проходив філологічні науки сперш у львівському університеті, потім в віденському під проводом Ягича і Іречка, зараз має посаду в Чернівцях в бібліотеці університету. В подорожі по Галичині й Угорщині зібрав велику купу нових етнографічних матеріалів. Одночасно Кузела працює по українській бібліографії. Їму належить до 90 бібліографічних рецензій, найбільш по українському фольклору, надрукованих здебільша в Записк. Наук. Товар. Шевченка. З наукових праць по українському фольклору важніші: «Дитина в звичаях і віруваннях укр. нар.» (Матер. до укр. етнолог. VIII і IX); «Балади на тему передягання хлопця» (Науков. Збірн. в пошану М. Грушевського); «Бойківське весіля» (Матер. до україн. етн. X); «Угорск. король Матв. Корвін в слав. устн. словесн.» (Зап. Наук. Тов. Шевч. 1905 р.); «Причинки до народ. вірувань» (Зап. 1907 р.).

48—49. *Ефименко*, Петро (1835—1908) і його дружина Олександра (род. в 1848 р.), він щирий українець, вона — росіянка з архангельської губ. — обоє пильно працювали по українській історії і етнографії, особливо про старі суди та про володіння землею в старі часи.



II. Ефименкові належить «Сборникъ малорусскихъ заклинаній» в «Чтен. Моск. Общ. Ист. и древн.» 1873 р., який і досі чималу наукову вагу О. Ефименковій, не лічачи її Історії України, належить ст. «Южно-русск. братства» (Слово, 1881), «Малорос. дворянство» (Вѣстн. Евр., 1891), «Турбаевская катастрофа» (Кіев. Стар.). II. Еф. дав в Кіевск. Стар. декілька коротеньких етнографічних розвідок про упирів (1883, VI), відём (1883, XI, XII), чари (1884, III, VI).

50. *Ястребов* (1855—1898), археолог і етнограф, був учителем в Єлисаветі в реальній школі, помер молодим. З його етнографічних праць мають вагу «Матеріали по этногр. новорос. края» (1904 р.), де зібрано багато казок, легенд і звичаїв, існуючих поміж селянами в Херсонщині; невеличка, але досить цінна стаття — «Малорус. прозвища Херсон. губ. (1903 р.), теж дуже невеличка стаття про українські короваї (Кіев. Стар. 1897, VII, XI) і декілька маленьких етнографічних розвідок про гайдамацькі пісні, в Кіевск. Стар. 1885 р., XII, і 1886 X, і про пісню про серба 1884, VII. Некрологи Ястребова в Кіевск. Стар. 1899, V, і в Зап. Н. Т. Шевч. 1899, III.

51. *Дикарев*, самоук, з пильністю працював по фольклору і лінгвістиці, та, не маючи наукових підвалин, занедбав усякі наукові методи, і надзвичайно переборщив в порівняннях і в миеологічності. Проф. Жданов висловився, що розвідки Д. не мають ніякої наукової ваги. Але Наук. Товар. Шевченка в 1903 р. видало посмертні писання Д. з поля фольклора, і Франко в передмові ґрунтовно висловився, що деякі зібрані Д. матеріали можна зауважити, як користні праці, напр., його «Знадоби до укр. народ. ботаники», «Гуторки про св. Миколу 1895 р.», але тільки без хибних миеовичних порівняннів. Більшої ваги зложений Дикаревим «Воронежскій Етнографіч. Сборникъ» з прислів'ями російськими (7219 №№) і українськими (492 №№). Рецензія в Етнограф. Обозрѣн. XIII.

52. *Яворський* (Юліан), працѣвитий знавець українського фольклора, учительює тепер в київській гимназії, галичанин. Невеличкі його праці по темах і по багатому змісту цікаві й користні з наукового боку. Такі: «О громовыхъ стрѣлкахъ», «О малорус. упыряхъ», «Мужь, жена и работникъ» (притворная глухота), «Покаяніе разбойника», «Къ исторіи галицко-русскихъ колядокъ», «Легенда о ланцинѣ», «Духов. стихъ о грѣшной дѣвѣ», «Изъ карпато-русскаго фольклора», «Сказанія и повѣрія о яйцѣ» (омпе vivum ex ovo), «Два карпато-русскихъ сборника XVIII в.» (13 пѣсень и 8 апокриф. сказаній). Статі з бібліографічними вказівками.



53. *Василенко*, полтавський статистик, дав цікавий «Опытъ толковаго словаря народной технической терминологіи Полтав. губ.» (Сборн. Харьк. Ист. Филол. Общ. 1902, XIII), статю про словарь народн. терминологіі (ib.), коротеньку замітку про звичай понеділкування (Кіев. Стар. 1887, I).

54. *Бабенко*, вчитель салтовської народної школи харьк. губ., з автодіактів, цікавиться археологією і етнографією. До останньої належить його «Этнографич. очеркъ народ. быта Екатериносл. края» 1905. Гнатюк в Зап. Наук. Тов. Шевченка 1908, II, висловився, що «план добрий, просторий і інтересний, але виконання занадто загальне, побіжне і недокладне». Послуга Бабенка, як етнографа, лежить на другім боці його діяльності, в тім, що він пильно допомагав в збиранні матеріалів для харьківського і катеринославського етнограф. музеїв, і в останні часи для петербургського.

55. *Коперницький* (1825—1891), в становищі редактора польського наукового видання—*Zbiór wiadomości do antrop. krajowej*, дав багато місця статям по українознавству, часом їх впорядковував і самостайно написав дві статі про галицько-руських горян (в VIII т. *Zbiór Wiadom.*), взагалі був прихильний до українців і українознавства <sup>1)</sup>.

56. *Косач* (Олена Пчілка), сестра Драгоманова, працює в українському письменстві і в етнографії, видає часопис Рідний Край. Зауважимо тутечкі її розвідку про колядки в Кіевск. Стар. 1903 р. і видання українських узорів—«Українскій народный орнаментъ» (1867 р.). Автобіографія О. П. в галичкій «Зорі» 1888, № 1 і 3.

57. *Литвинова*, з Чернігівщини, недавно вмерла вже стареюкою, в Кіевск. Стар. умістила три коротеньких цікавих етнографичних записи про Кривицю—«богиню плодородія сьверянъ» (1884, VI), як їй здавалось, про вбивання старих людей (1885, VI), про те, як землянці втерляли свою волю (1886, VI). Головна праця Литвинової «Южно-рускій народный орнаментъ Черниг. губ.» в 2 частинах, з гарними малюнками мережок, ляхівок, клинців, писанок і т. ин., особливо гарно видана 2 ч. XII «Археол. Съѣздомъ» в 1902 р. з передмовою проф. Редина і з цікавими поясненнями самої Литвинової.

58. *Мошинська* в *Zbiór Wiadom. do antrop. krajowej*—II, 1878, дала збірник—«Zwyszaje, obrędy i piesni weselne ludu ukraińskiego i в V т. *Zbiór Wiadom.* 1881, Куражло—цікавий збірник купалових пісень. Збірники Мошинської хоч і невеличкі, але мають немалу вагу, особливо

<sup>1)</sup> Антонович, В., в Кіевск. Стар. 1891, XI.



по казках здебільша нового цікавого змісту (Докладно я розібрав збірники М. в «Соврем. малорус. етногр.» II, 63 — 66).

59. *Рокоссовська* в VII і XIII томах Zbiór Wiadomości do antrop. krajów. дала два досить великих збірники українських пісень і звичаїв, існуючих на Волині. В VII т. зібрано пісні весільні (75 №№) і побутові (коло 300, багато попсованих), в XIII т. описи родин, весілля, похорон, Різдва, Великодня, про відєм і упирів, загадки, про хвороби і т. ин. <sup>1)</sup>.

60. *Янчук*, доглядач московського етнографічного музею, працевитий співробітник «Етнограф. Обзорнія», в 1886 видав користну наукову працю «Малорусская свадьба в Корниц. приходѣ Конст. у. Сѣдлец. губ.», з просторими науковими вказівками, з нотами. Весь матеріал для книжки зібрав сам Янчук. Почасти до укр. фольклора торкається невеличка його праця «Къ исторіи женскихъ типовъ» (въ Юбил. Сборн. в пошану Вс. Миллера). Помилково тут до дум пристосована штучна пісня про кобзаря-княгиню. Рец. Франка в Зап. Н. Т. Шевч. 1901. IV. Янчук зібрав дещо з укр. музики (I т. Трудовъ Комис. по изуч. народ. пѣсни). Можна ще тут згадати невеличку користну брошуру Янчука «Къ вопросу объ отраженіи апокрифовъ въ народномъ творчествѣ» 1907 р.

61. *Коробка*, сучасний український етнограф, з петербургських гімназіальних вчителів, останніми часами дав розвідку про колядки (Извѣст. Акад. Наукъ 1902, III), невеличкий (103 №№) збірничок колядок з Волині (Живая Стар. 1901), розвідку «Весенняя игра Воротарь и пѣсни о князѣ Романѣ» (Извѣст. Акад. Наукъ 1899, II). Рецензія на ці праці в Зап. Наук. Товар. Шевченка 1900, VI, 1902, XI. Коробка йде шляхами Потебни і О. Веселовського, і, на думку рецензента Гнатюка, праці його не мають великої наукової вартости.

62. *Чернявська* одночасно з Ястребовим працювала в Херсонщині. Вона збрала чималий збірник народних пісень, який надруковано в V. т. Харьк. Сборн. И. Ф. Общ. 1893 р. Сюда ввійшли невеличкий календарь, 10 історичних пісень, 112 весільних, деякі баладні, чумацькі і інші.

63. *Русов*, род. 1847 р., був гімназіальним вчителем, потім статистиком в Харькові, Петербурсі, Чернігові, тепер в київській комерційній інституті. Багато вештався по Україні, багато дечого бачив, чимало записував, та фольклорні записи зникли, окрім невеличкої користної розвідки про кобзаря Остапа Вересая і його пісні, які цілком тут і зібрані — в 1 т. «Записокъ Юго-Зап. Отд. Геогр. Общ.». Про ритмику дум і пісень Остапа Вересая була там же розвідка Лисенка і пізніш.

<sup>1)</sup> *Сумцовъ*, Соврем. малор. етногр. II, 66.



К—ського в Київск. Стар. 1882, VIII. В Київск. Стар. 1903, XII, Русов надруковав статтю про значіння Лисенка для українців.

64. *Рожегорж Франц*, чех, писав по чеськи і в чеських виданнях тільки про Галичину. Невеличкі статі Р. мають соціально-економічне значіння, як показчик життя галицьких українців, їх хазяїнування. Цікаві статі про ліки галичан в *Casop. čes. Mus.* 1891, LXV, і про галицьких жидів в *Osveta* 1892 р.<sup>1)</sup>

65. *Поповський* в VIII т. *Zbiór Wiadomości* надруковав збірничок українських пісень, 176 №№, між ними де-кілька історичних—про Нечая, про Гавриленка, де-кілька баладних і апокрифичних—про кровозмішку брата з сестрою, про увод козаком дівчини (на кшталт старої вірування пісні про козака Плахту), про сварку чоловіка й жінки<sup>2)</sup>.

66. *Подберезський* в VI т. *Zbiór Wiadom. do antrop krajow.* 1880 р. дав на 80 сторінках цікаві «*Materyaly do demonologii ludu ukrainskego*». Зібрані вони в Київщині в чигиринськ. пов. В збірнику знайшли місце про відём, упирів, замови від різних хвороб і ин.<sup>3)</sup>

67. *Колесса*, один з найкращих знавців української музики, в Зап. Наук. Товар. Шевченка (LXIX—LXXIV) надруковав простору ст. «Ритміка укр. народ. пісень» (і окремо), де, між иншим, розгляда питання про кобзарські співи і про звязки дум з старими пам'ятниками письменности.

68—69. *Грушевські брати, Мих. і Ол.* Мих. Гр., славнозвістний український історик і публицист, зрідка торкається українського фольклора, найбільш старого, як в розвідці про «Співні питання староруської етнографії». Другий том його Історії Руси-України містить, між иншим, пісні з початку XVIII в. Чималу вагу мають його талановиті писання про сучасні обставини українського життя. Менший его брат Олександр в «Извѣст. И. Ак. Наукъ» 1909 р., II, дав цікаву ст. «Изъ історії укр. етнографії», де розглядав етнографічні теми старої укр. літератури.

70. *Роздольський*, сучасний працєвитий галицько-руський етнограф, зібрав велику купу галицьких казок (надрук. з передмовою Франка в VII томах Етногр. Збірника); велику купу пісень (№№ 731) з потами (XXI т. Етногр. Збірн. 1903 р.).

71. *Шухевич*, проф., дав дуже просторий і докладний опис гуцулів в «Гуцульщина», у 2 т. Матер. до укр. рус. етнології 1899 р.;

<sup>1)</sup> Докладно в моїй «Соврем. малор. етногр.» 168.

<sup>2)</sup> *Сумиговъ*, Совр. малор. етногр. II, 56.

<sup>3)</sup> *Сумиговъ*, Соврем. малор. етногр. II, 61.

зібрані матеріали про число гуцулів, одержу, харчі, родини, весілля, похорон, демонологію, ремесла, в VII т. Матеріалів 1904 року про празникові звичаї, пісні, найбільш колядки, яких зібрано багато, про великодні свята, писанки. Книжки мають багато малюнків гуцульського побуту. Цілком розвідка має велику фольклорну вагу.

72. *Кайндль*. Кайндлю належить багато коротеньких розвідок в голицьких виданнях, найбільш про гуцулів, в Bukovine Rundschau 1887 р., про гадання на Андрія «Die Ruthenen in der Bukovina 1890 (I—II), про ворожбитів в Галичині (Buchenvald 1893, V, Mitteilung der k. Geselsch in Wien, m. 37, № 10, Globus 1896 m. 59 № 24), про будівлі гуцулів (Mitteilung 1896 m. 26), Фольклорні матеріали (Етногр. Збірн. V), 12), Казки гуцульські (Zeitsch d. Ver z. Volksk 1899 II), Душа після смерті (Globus m. 67, № 23). Реп. на праці К. в Kwart. historicz. 1897 і в Зап. Н. Т. Шевч. 1898, XXI.

73. *Науменко*, род. в 1852 р., вчився в київському університеті, вчитель гімназійний, писав чимало по історії і етнографії України, найбільш в Київск. Стар., котру редакував з 1893 р. Головні статі— «Происхождение думы про Самійлу Кишку» (Київ. Стар. 1883, май), «Н. И. Костомаровъ, какъ этнографъ» (ib. 1885, май), «Новелла Боккачю въ южнорус. пересказѣ» (ib VI). Н. знайшов збірник пісень Ходаковського.

74. *Пипин* (1833—1903), славнозвісний російський вчений, не займався ніколи самостайно українознавством, але, як людина дуже освічена і працевита, вельми цікавився українським фольклором і в «Вѣстн. Европы» одгукувався на усі його головні з'явища. Згодом, на старість, він зібрав позвязував свої наукові праці. Таким робом народилась його «Исторія русской этрографіи» в 4 томах, з котрих третій вийшов в 1891 році; на 425 сторонках він має просторий фактичний огляд української етнографії. Найбільшу вагу тут мають розвідки вченого академіка про Максимовича, Срезневського, Костомарова, Куліша.

75. *Кримський* (род. в 1871 р.), талонитий український поет, професор арабської мови в «Московск. Лазаревск. Инст. восточн. языковъ», знавець української мови. Їму належать цікаві розвідки—«Погодинская гипотеза». «Древне-кіевскій говоръ» (Извѣст. Акад. Наукъ 1906, III, 395), Украинская грамматика 1908 р., невеличка розвідка про легенди (Київ. Стар., 1896, X), простора біографія Франка в Энцикл. слов. Брокгауза і Ефрона. Про Крим. див. в слов. Брокгауза (3 додат.) і в Тридцатил. Лазар. Инст. 1903 р.



76. *Халанський* (1857+1910), профессор харківського університету; з наукових його праць до українства належать і мають чималу вагу «Малорусская дума про Байду» (XV т. Сборн. Хар. Истор. Фил. Общ.), «Малорус. преданія о Маркѣ Проклятомъ» (в дисертації про Марка Кралеви́ча 1893 р.) і «Размѣры малорус. историч. пѣсенъ» (в цій же книзі).

77. *Сумцов*. До українського фольклора належать: 1) О народной медицинѣ (часоп. «Харьковъ» 1879 р., №№ 311—312), 2) Программа для собиранія этнографическихъ свѣдѣній (в Харьковскомъ Сборникѣ 1900 года, невеличка; нею користовався В. В. Иванов в збірнику пісень і звичаїв в Староб. повіті), 3) О родинныхъ обрядахъ (в Журн. Минист. Народн. Просв. 1880, ССХІІ), 4) О вредныхъ свадебн. обычаяхъ (Харьков. Вѣдом. 1891, № 125), 5) О свадебныхъ обрядахъ (диссертація 1881 р.), 6) Отношеніе укр. женщины къ кабаку (Южн. Кр. 1882, № 415), 7) Къ исторіи малорос. свадеб. обычаевъ (Кіев. Стар. 1883, XI), 8) Шпиталь въ Боромлѣ (ib. X), 8) О чумакахъ (ib. 1884, III), 9) Малор. фамильныя прозвища (ib. 1885, II, і окремо, передрук. в «Ватрі» укр. мовою), 10) Дума про Олексія Поповича (ib. 1885, I), 11) Пѣсни о Журилѣ (ib. VII), 12) Хлѣбъ въ обрядахъ и пѣсняхъ (диссерт. 1885), 13) Губернскія Вѣдомости въ этногр. отношеніи (Кіевская Старина 1885, II), 14) Религ.-миѳич. значеніе малор. свадьбы (ib. III), 15) Коломійки (ib. 1885, IV), 16) Малор. п'яниць. пѣсни (ib. VI), 17) Мѣстныя названія въ украинск. народн. словесн. (ib. X), 18) Малор. географ. номенклатура (ib. VII), 19) Изученіе колядокъ (ib. II), 20) Досвѣтки (ib. III), 21) О вліянні греко-римскаго ритуала на малорусскую свадьбу (ib. і окремо), 22) Къ исторіи малор. ремеслен. издѣлій (ib. XII), 23) Очерки исторіи малор. апокрифич. сказаній (ib. 1887, X—XII, і окремо), 24) Къ исторіи пословиць (ib. VI), 25) Туръ въ народной словесности (ib. I), 26) Мнѣніе Шухарта о Крачунѣ (ib. I), 27) Библіографія малор. дѣтск. игръ (Сборн. Харьк. Истор. Фил. Общ. II), 28) Программа для собиранія свѣдѣній о писанкахъ (Харьк. Вѣд. 1889, № 76, і 1891, № 70), 29) Культурныя переживанія (200 розвідок в Кіевск. Стар. 1889 і 1900 років і окремо), 30) Воронъ въ народ. словесн. (Этногр. Обзорѣн. 1890, I) 31) Сказанія объ искусномъ стрѣлкѣ (ib. II), 32) Starodawne sposoby przyrządzenia chleba (Wisla 1891, III, IV), 33) Заяць въ народн. словесн. (Этногр. Обзор. 1891, III), 34) Мышь въ нар. слов. (ib. VIII), 35) Колдуны, вѣдьмы и упыри (Сборн. Харьк. Ист. Фил. Общ. 1891, IV), 36) Мертвая рука (Кіев. Стар. 1891, VI), 37) Писанки (ib. V—

VI), 38) Къ «Вію» Гоголя (ib. III), 39) О Долъ (Этн. Об. 1892, IV), 39) Заговоры (библиогр. въ Сборн. X. И. Ф. Об. 1892), 40) Изъ пѣсенъ о галицкой эмиграціи (Слав. Обзор. 1893, X), 41) Сходство Слова о Полку Игоревѣ съ югослав. пѣснями (Кіевск. Стар. 1893, VII), 42) Сказанія о пчелахъ (Этногр. Обзор. 1893 II), 43) Пѣсни о смерти солдата (Этногр. Обзор. 1893, XVI—XVII), 44) Легенды о грѣшной матери (Кіевск. Стар. 1893. V, i окр.), 45) Пѣсни о змѣиномъ ядѣ (ib. XI i окр.), 46) Современная малорусская этнографія (Кіевск. Стар. 1893, 1895 i 1896 р. r. i окремо в 2 частинах), 47) Квитка, какъ этнографъ (ib. 1893, VII), 48) Памяти И. И. Манжуры (ib. X), 39) Деревенскія вершины (кп. Недѣли 1893, IX), 50) Дума про Олексія Поповича (Кіев. Стар. 1894, I, i окр.), 51) Легенда о благочестивомъ живописцѣ (ib. X), 52) Пѣсни и сказки о живомъ мертвецѣ (ib. III), 53) Малор. сказки по сборникамъ Кольберга и Мошпийской (Этногр. Обзор. 1894, XXII), 54) Сказки и легенды о Маркѣ богатомъ (ib. I i дод. XXI), 55) Разборъ Бѣлор. сборн. Романова (Отч. о присужд. въ 1893 г. премій им. м. Макарія i окр.). 56) О малор. думахъ (Этногр. Обзор. 1895, I), 57) Легенды о покаяніи ангела (Сбор. Хар. Ист. Фил. Общ. 1895, IX), 58) Къ библиографіи малор. религ. сказаній (ib. VIII), 59) Къ исторіи малор. пословицъ (ib. IX), 60) Пожеланія и проклятія (ib. IX), 61) Сказанія о провалѣ городовъ (ib. VIII), 62) Жаба въ народ. словесн. (ib. 1897, IX), 63) Пѣсни о Травинѣ (ib. X), 64) Обереги отъ сглаза (ib. IX), 65) Ломаніе скарлуны яицъ (Кіевск. Стар. 1897, XII), 66) Утилитарная этнографія (Харьк. Вѣд. 1897, № 234), 67) О «Політичнихъ пісняхъ» Драгоманова (Изв. Акад. Н. 1899, т. IV, кн. 3), 68) Розысканія въ области анекдотической литературы (Сбор. Хар. Ист. Фил. Общ. 1899, XI, i окр.), 69) Повѣсть о томъ, какъ чортъ разсорилъ супруговъ (Юбилейн. Сборн. Вс. Миллера 1900), 70) Археологическая этнографія (Южн. Кр. 1900, № 6697), 71) Къ Харьк. этнограф. выставкѣ (ib. № 6682), 72) Очерки народнаго быта (Сбор. Харьк. Ист. Фил. Общ. 1902, XIII i окр.), 73) Поэзія и проза сельской жизни (Южн. Кр. 1902, №№ 7549—7550), 74) Современная городская колонизація (ib. №№ 7559—7561), 75) Университ. этногр. музей (ib. 1903, № 7639), 76) Пятидесятилѣтіе Сборника Метлинскаго (Изв. Ак. Н. 1904, III), 76) Этнограф. изученіе Екатериносл. губ. (вид. Екатерин. губ. земства къ XIII Арх. Съѣзду), 77) Переживанія (в Энцикл. Словарѣ Брокгауза i Ефрона), 78) Превращенія (ib.), 79) Разбойничьи пѣсни (ib.), 80) Сказки (ib.), 81) О покровительствѣ кобзарямъ (Труды XII Арх. Съѣзда т. III), 82) Исторія и этнографія Малороссіи въ Харьк. университетѣ (Южн.



Кр. 1906, № 8800), 83) И. Я. Франко (ib. № 8867), 84) Изъ аграрной несправедливости (ib. № 8887), 85) Б. Д. Гринченко (ib. № 8969), 86) Старые отзывы объ украинцахъ (Кіев. Стар. 1904, II), 87) В. П. Горлево (Южн. Кр. 1907, № 9084), 88) Богданъ Хмельницькій въ пѣсняхъ (ib. № 9165), 89) Заговоры няканташи (Труды XIII Арх. Съѣзда, т. II), 90), Бандуристь Кучеренко (Южн. Кр. 1907, № 9258), 91) П. В. Ивановъ (ib. № 9261), 92) Небесний вогонь (Літерат. Наук. Вістн. 1908, I), 93) Малор. языкъ въ нар. школѣ (Южн. Кр. 1908, № 9400), 94) «Благотворительна» роспушта (Літерат. Науков. Вістн. 1909, I), 95) Изъ Украинской Старины 1902 (про этнограф. вагу І. Котляревського, Квітки, Шевченка), 96) Сказанія о Вильгельмѣ Теллѣ (з украин. вариант. в Этногр. Обозр. і Энц. Слов. Брокг., 64), 97) Сказки (Энцикл. Слов. Брокг., 59), 98) Пѣсни о Терентіи (укр. варианты, в Этногр. Обозр. 1892, I, 1893, XVII), 99) Сказанія о займѣ дней (Рус. Фил. Вістн. 1891, III) і 100) Малюнки з життя нар. слова, 1910.



Кр. 1907. № 2500. 231 Н. Р. Франко. (И. № 2257). 24) Изъ варяжской  
 письменности. (И. № 2257). 25) Е. Е. Трещинко. (И. № 2000).  
 26) Статьи отъ разныхъ обществъ. (И. № 2001, II, 87). В. П.  
 Трещинко (Кр. № 1907, № 2024). 27) Бояжъ Хмельницкий въ пре-  
 дѣлѣ (И. № 2167). 28) Заповѣды писателя (Труды XII Арх. Общ-ва,  
 1907, 207). 29) Банда въ Буковинѣ (Южн. Кр. № 1907, № 2258). 30) Н. В.  
 Павловъ. (И. № 2201). 31) Песенный сборникъ (Литерат. Навѣя,  
 1908, I, 93). 32) Младш. лѣтъ въ предѣлахъ (Южн. Кр. № 2100).  
 33) «Видоизмѣненныя» повѣсти (Литерат. Навѣя, 1909, I).  
 34) Изъ «Лавинки» (Литерат. Навѣя, 1902) (по поводу выд. А. Котлярев-  
 ского, «Литер. Навѣя»). 35) Связанъ о Витязѣ Телѣ (3 укр. изд.).  
 36) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 37) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902). 38) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 39) Связанъ о  
 Витязѣ Телѣ (Литерат. Навѣя, 1902). 40) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902). 41) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 42) «Лавинка»  
 (Литерат. Навѣя, 1902). 43) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902).  
 44) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 45) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902). 46) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 47) «Лавинка»  
 (Литерат. Навѣя, 1902). 48) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902).  
 49) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 50) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902). 51) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 52) «Лавинка»  
 (Литерат. Навѣя, 1902). 53) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902).  
 54) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 55) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902). 56) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 57) «Лавинка»  
 (Литерат. Навѣя, 1902). 58) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902).  
 59) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 60) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902). 61) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 62) «Лавинка»  
 (Литерат. Навѣя, 1902). 63) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902).  
 64) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 65) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902). 66) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 67) «Лавинка»  
 (Литерат. Навѣя, 1902). 68) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902).  
 69) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 70) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902). 71) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 72) «Лавинка»  
 (Литерат. Навѣя, 1902). 73) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902).  
 74) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 75) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902). 76) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 77) «Лавинка»  
 (Литерат. Навѣя, 1902). 78) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902).  
 79) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 80) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902). 81) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 82) «Лавинка»  
 (Литерат. Навѣя, 1902). 83) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902).  
 84) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 85) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902). 86) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 87) «Лавинка»  
 (Литерат. Навѣя, 1902). 88) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902).  
 89) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 90) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902). 91) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 92) «Лавинка»  
 (Литерат. Навѣя, 1902). 93) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902).  
 94) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 95) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902). 96) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 97) «Лавинка»  
 (Литерат. Навѣя, 1902). 98) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902).  
 99) «Лавинка» (Литерат. Навѣя, 1902). 100) «Лавинка» (Литерат.  
 Навѣя, 1902).















F

18.09.1